

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İLETİŞİM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN DİJİTAL GÖZETİME İLİŞKİN
ALGILARI: SAKARYA ÜNİVERSİTESİ İLETİŞİM FAKÜLTESİ
ÖRNEĞİ

Selin EKŞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman: Prof. Dr. Ahmet ESKİCUMALI

HAZİRAN - 2024

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN DİJİTAL GÖZETİME
İLİŞKİN ALGILARI: SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
İLETİŞİM FAKÜLTESİ ÖRNEĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Selin EKŞİ

Enstitü Anabilim Dalı: İletişim Bilimleri

“Bu tez 26/06/2024 tarihinde savunulmuş olup aşağıdaki isimleri bulunan jüri üyeleri tarafından oybirliği ile kabul edilmiştir.”

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI
Prof. Dr. Ahmet ESKİCUMALI	Başarılı
Doç. Dr. Serhat ARSLAN	Başarılı
Dr. Öğr. Üyesi Tuba ÇEVİK ERGİN	Başarılı

ETİK BEYAN FORMU

Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının benzerlik oranının herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve Etik Kurul Onayı gerektiği takdirde onay belgesini aldığımı beyan ederim. Etik Beyan Formunu imzalamayınız.

Etik kurul onay belgesine ihtiyaç var mıdır?

Evet ☒

Hayır ☐

(Etik Kurul izni gerektiren araştırmalar aşağıdaki gibidir:

- Anket, mülakat, odak grup çalışması, gözlem, deney, görüşme teknikleri kullanılarak katılımcılardan veri toplanmasını gerektiren nitel ya da nicel yaklaşımlarla yürütülen her türlü araştırmalar,
- İnsan ve hayvanların (materyal/veriler dahil) deneysel ya da diğer bilimsel amaçlarla kullanılması,
- İnsanlar üzerinde yapılan klinik araştırmalar,
- Hayvanlar üzerinde yapılan araştırmalar,
- Kişisel verilerin korunması kanunu gereğince retrospektif çalışmalar.)

Selin EKŞİ

26/06/2024

ÖN SÖZ

Günümüzde teknolojinin ilerlemesiyle birlikte dijital gözetim uygulamaları da artış göstermiştir. Özellikle üniversite öğrencileri, dijital dünyanın içinde yoğun bir şekilde yer almaktadır ve bu nedenle gözetim uygulamalarının etkisine daha fazla maruz kalmaktadırlar. Bu çalışma öğrencilerin gözetimle ilgili düşünce ve tutumlarını, onların mahremiyet ve veri güvenliği gibi önemli konulara olan duyarlılığını anlamak açısından hazırlanmıştır.

Çalışmanın her aşamasında bana sonsuz destek olan değerli danışmanım Prof. Dr. Ahmet Eskicumalı'ya ve hayatım boyunca beni destekleyen aileme teşekkürlerimi sunarım.

Selin EKŞİ

26/06/2024

İÇİNDEKİLER

TABLO LİSTESİ.....	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
GİRİŞ.....	1
1. BÖLÜM: KAVRAMSAL ÇERÇEVE.....	4
1.1. Gözetim Kavramı	4
1.2. Gözetim Kavramının Kuramsal Çerçevesi	5
1.3. Geleneksel “Göz”lemeden Dijital İzlemeye.....	10
1.3.1. Geleneksel Gözetim.....	12
1.3.2. Modern Gözetim.....	14
1.3.3. Post-modern Gözetim	18
1.4. Dijital Gözetim	21
1.5. Teknolojiyle Dönüşen Gözetim Modelleri	26
1.5.1. Süper-panoptikon.....	28
1.5.2. Sinoptikon.....	30
1.5.3. Banoptikon	32
1.5.4. Omnioptikon.....	34
1.5.5. Katoptikon	36
2. BÖLÜM: YÖNTEM.....	40
2.1. Araştırmanın Modeli.....	40
2.2. Evren Örneklem.....	40
2.3. Veri Toplama Araçları.....	40
2.4. Verilerin Analizi.....	40
3. BÖLÜM: BULGULAR.....	42
SONUÇ	51
KAYNAKÇA.....	56
ÖZ GEÇMİŞ	60

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: Dijital Risk Unsurları.....	24
Tablo 2: Normal Dağılım Analizleri	41
Tablo 3: Güvenirlik Analizleri	41
Tablo 4: Araştırmaya Katılanların Demografik Verilerinin Dağılımları.....	42
Tablo 5: Araştırmada Kullanılan Dijital Gözetim Algıları Ölçeğine Ait İfadelerin Değerlendirilmesi	43
Tablo 6: Dijital Gözetim Algıları Ölçeği ve Alt Boyutlarının Değerlendirilmesi.....	44
Tablo 7: Cinsiyete Göre Dijital Gözetim Algıları Ölçeği ve Alt Boyutlarının Değerlendirilmesi	45
Tablo 8: Sınıfa Göre Dijital Gözetim Algıları Ölçeği ve Alt Boyutlarının Değerlendirilmesi	46
Tablo 9: İnternet Kullanım Süresine Göre Dijital Gözetim Algıları Ölçeği ve Alt Boyutlarının Değerlendirilmesi.....	47
Tablo 10: Gelire Göre Dijital Gözetim Algıları Ölçeği ve Alt Boyutlarının Değerlendirilmesi	49
Tablo 11: Dijital Gözetim Algıları Ölçeği ve Alt Boyutları Arasındaki İlişkinin Değerlendirilmesi	50

ÖZET	
Başlık: Üniversite Öğrencilerinin Dijital Gözetime İlişkin Algıları: Sakarya Üniversitesi İletişim Fakültesi Örneği	
Yazar: Selin EKŞİ	
Danışman: Prof. Dr. Ahmet ESKİCUMALI	
Kabul Tarihi: 26/06/2024	Sayfa Sayısı: iv (ön kısım) + 60 (ana kısım)
Bu tez çalışmasında modernite ile ortaya çıkan denetim ve kontrol odaklı toplumların özellikleri ve bu toplumlarda riskin önemli bir boyut olarak değerlendirilmesi incelenmiştir. Dijital dönüşüm ve ilgili teknolojilerin yaygın kullanımının, siber güvenlik riski, veri gizliliği riski, mahremiyet hakları ihlali ve konuşma özgürlüğü riskleri gibi unsurları içerdiği belirtilmiştir. Dijital teknolojilerin yeni risk araçları ve kaynakları olduğu, dijital risk toplumunun iki yönü olarak sayısallaştırıcı risk ve kullanım riskleri ele alınmıştır. Bu bağlamda dijital gözetimin modern toplumun artan riskli yapısında daha derin bir denetim ve kontrol sağladığı vurgulanmıştır. Mevcut araştırmanın amacı üniversite öğrencilerinin dijital gözetime ilişkin algılarının incelenmesidir. Nicel araştırma deseni kapsamında tasarlanan çalışmanın örneklemini Sakarya Üniversitesi İletişim Fakültesi'nde öğrenim gören toplam 348 öğrenci oluşturmuştur. Araştırmada veri toplama aracı olarak araştırmacı tarafından geliştirilmiş kişisel bilgi formu ve Asıl (2017) tarafından geliştirilmiş Dijital Gözetime İlişkin Algı Ölçeği kullanılmıştır. Araştırmanın analizinde SPSS v23 istatistik programı kullanılmıştır. Araştırma bulgularına göre üniversite öğrencilerinin dijital gözetim algılarının incelendiğini ve öğrencilerin büyük bir kısmının dijital gözetim uygulamalarına karşı farkındalık sahibi olduğunu görülmüştür. Dijital gözetimin mahremiyet ve veri güvenliği üzerindeki etkileri konusunda öğrencilerin endişeleri olduğu da bulgularda ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte öğrencilerin dijital gözetim uygulamalarına karşı tutumlarının, kişisel veri güvenliği ve mahremiyet konularındaki duyarlılıkları ile ilişkili olduğu görülmüştür. Dijital gözetim uygulamalarının üniversite öğrencileri üzerinde önemli bir etkisi olduğu sonucuna varılmıştır. Öğrencilerin dijital gözetim konusunda bilinçlendirilmesi ve veri güvenliği konularında daha fazla bilgilendirilmesi gerektiği araştırmadan çıkan öneriler arasındadır. Üniversitelerin, öğrencilerin mahremiyet haklarını koruyacak politikalar geliştirmesi ve uygulaması gerektiği de araştırma dahilinde vurgulanmaktadır.	
Anahtar Kelimeler: Teknoloji, Gözetim, Dijital Gözetim	

ABSTRACT	
Title of Thesis: University Students' Perceptions About Digital Surveillance: The Case of Sakarya University Faculty of Communication	
Author of Thesis: Selin EKŞİ	
Supervisor: Prof. Dr. Ahmet ESKİCUMALI	
Accepted Date: 26/06/2024	Number of Pages: iv (pre text) + 60 (main body)
This thesis examines the characteristics of societies focused on control and surveillance that emerged with modernity, and evaluates the importance of risk in these societies. It is noted that the widespread use of digital transformation and related technologies includes elements such as cybersecurity risk, data privacy risk, violation of privacy rights, and freedom of speech risks. Digital technologies are considered new intermediaries and sources of risk, and the two aspects of the digital risk society, namely digitizing risk and usage risks, are discussed. In this context, it is emphasized that digital surveillance provides deeper control and oversight in the increasingly risky structure of modern society. The purpose of this current research is to examine university students' perceptions of digital surveillance. The sample of the study, designed within the scope of the quantitative research design, consisted of a total of 348 students studying at Sakarya University Faculty of Communication. A personal information form developed by the researcher and the Perception Scale on Digital Surveillance developed by Asil (2017) were used as data collection tools in the study. SPSS v23 statistical program was used in the analysis of the research. The research findings indicate that the digital surveillance perceptions of university students were examined, and it was found that a significant portion of the students are aware of digital surveillance practices. It was determined that students have concerns about the effects of digital surveillance on privacy and data security. Additionally, it was observed that students' attitudes towards digital surveillance practices are related to their sensitivity to personal data security and privacy issues. In conclusion, it was found that digital surveillance practices have a significant impact on university students. It is recommended that students be made more aware of digital surveillance and be better informed about data security issues. It is emphasized that universities should develop and implement policies to protect students' privacy rights. In this way, the main findings and conclusions of the research are presented concisely in the abstract section.	
Keywords: Technology, Surveillance, Digital Surveillance	

GİRİŞ

Gözetim, birçok bilimsel disiplinin çalışma konusu olabilecek ölçüde büyük çaplı araştırma alanına sahiptir. Bu nedenle çok yönlü neden-sonuç sarmalıyla önemli bir sosyal olgu, topluma ilişkin sosyal değişim ve dönüşümün tespit edilmesi yolunda ise dikkate alınması gereken sosyolojik bir olgudur. Gözetim olgusu, geçmişten günümüze yaşadığı araçsal değişimleri toplumsal dönüşüm olarak açığa çıkarmaktadır. Bu bakımdan gözetimin dikkat çeken tarihsel sürecinin tasavvurunda teknolojinin ve bilginin kat ettiği yol, ona eşlik eden sosyolojik süreçlerle anlamlı hale gelmektedir. Gözetim yalnızca bir kontrol mekanizması değil, aynı zamanda toplumsal ilişkileri ve güç dinamiklerini yeniden şekillendiren bir olgudur (Lyon, 2007).

Günümüzde internet kullanımı bir ihtiyaç olmaktan çıkıp zorunluluk haline dönüşmüş durumdadır. Yirmi birinci yüzyıl dünyasında insanlar birçok işlemini internet aracılığıyla yapmakta ve iletişimsel süreçlerini dahi internet üzerinden gerçekleştirmektedir. İnternet ve sosyal medya kullanımı ile bireyler, gönüllü olarak gözetim asemblajına maruz kalmaktadır. Gözetim kavramı, insanlığın var oluşundan beri süregelen ve teknolojinin ilerlemesiyle çeşitli boyutlarda her dönem içerisinde var olmuştur. Gözetimin sistematikleşmesi ve otomatik şekilde uygulanabilmesi yazının icadı ile mümkün olmuştur. Yazının icadı ile sistematikleşen gözetim olgusu nüfus sayımlarında, asker işlemlerinde ve birçok devlet sürecinde kullanılmıştır. Gözetime farklı bir boyut katan yazı aracılığıyla, gözetim yerleşik yaşamın her boyutunda kullanılabilmektedir. Gelişen teknoloji ile gözetim mekanizmaları da çeşitlenmiş ve hatta gözetimin amacı çeşitlenerek dönüşmüştür (Giddens, 2008; Lyon, 2014).

Gözetim bireylerin günlük bir aktivitesi halinde teknolojik aygıtlarla cebimizde, masamızda, iş yerimizde, yolculukta, evde kısacası internet ağının olduğu her yerdedir. Öte yandan küresel asayiş kapsamında gözetim, devletlerin aldığı güvenlik önlemleri, trafik ve kamudaki hareketlerin izlenmesi ve çeşitli kimlik tanıma teknolojileriyle hayatımızın merkezindedir. Böylece günümüz dijital gözetim hareketi içsel ve dışsal olmak üzere iki yönlü işlemektedir. Biri failin bireyler olduğu, sosyal ağların ve internetin aracı olduğu karşılıklı gözetim diğeri ise devletlerin yerel ve küresel güvenlik stratejileri kapsamındaki gözetim faaliyetleridir. Gözetimin yönü ne olursa olsun kişisel alanın tahribatı ve korunması arasındaki ince çizginin aşılması önemlidir. Bu bakımdan mahremiyetin tehdit edildiği durum açık şekilde en çok, sosyal medya ve sosyal ağların

bireyin bilgi paylaşımlarıyla kendine ait özeli ifşasında gözlemlenmektedir. Gözetim, faaliyetleri bireylerin mahremiyetini tehdit etmektedir (Zuboff, 2019). Sonuç olarak mahremiyetin dönüşümü ve kazandığı anlam, teknolojinin getirdiği sanal sosyallikten, teşhir ve gösterinin merkeze aldığı uygulamalardan bağımsız değildir.

Araştırmanın Konusu

Dijital gözetim günümüz toplumunda önemli bir olgu haline gelmiş olup bireylerin günlük yaşamlarının birçok yönünü etkilemektedir. Üniversite öğrencilerinin dijital gözetim uygulamalarına ilişkin algılarının anlaşılması bu araştırmanın konusunu oluşturmaktadır.

Araştırmanın Amacı

Buna göre araştırmanın temel amacı üniversite öğrencilerinin dijital gözetim uygulamalarına ilişkin algılarını belirlemek ve bu algıların cinsiyet, yaş, eğitim düzeyi gibi demografik değişkenlere göre farklılık gösterip göstermediğini incelemektir. Ayrıca öğrencilerin dijital gözetim konusundaki endişe ve farkındalık düzeyleri ile bu uygulamalara karşı tutumları ve bu tutumların nedenleri de araştırmanın odak noktalarını oluşturmaktadır.

Araştırmanın Önemi

Günümüzde teknolojinin hızla ilerlemesiyle birlikte dijital gözetim uygulamaları da artış göstermiştir. Özellikle üniversite öğrencileri, dijital dünyanın içinde yoğun bir şekilde yer almakta ve bu nedenle gözetim uygulamalarının etkisine daha fazla maruz kalmaktadır. Bu durum, öğrencilerin mahremiyet ve veri güvenliği konularındaki duyarlılıklarını ve dijital gözetimle ilgili algılarını anlamayı önemli kılmaktadır. Bu cümleden hareketle, araştırma bizi şu araştırma sorusuna ve alt problemlere götürür.

Araştırma Sorusu

Üniversitesi öğrencilerinin dijital gözetim uygulamalarına ilişkin algıları nasıldır?

Alt Problemler

1. Dijital gözetim boyutunda cinsiyete göre farklılık var mı?

2. Öğrencilerin dijital gözetim konusundaki endişe düzeyleri nedir?
3. Öğrencilerin dijital gözetim konusundaki farkındalık düzeyleri nedir?
4. Yaş ve eğitim düzeyi gibi demografik değişkenlerin dijital gözetim algısı üzerindeki etkisi nedir?
5. Öğrencilerin dijital gözetim uygulamalarına karşı tutumları ve bu tutumların nedenleri nelerdir?

Araştırmanın Yöntemi

Bu araştırma, nicel araştırma yöntemlerinden biri olan anket yöntemini kullanarak gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın örneklemini Sakarya Üniversitesi İletişim Fakültesi'nde öğrenim gören öğrenciler oluşturmaktadır. Anket, öğrencilerin dijital gözetim algıları, endişe ve farkındalık düzeyleri ile bu uygulamalara karşı tutumlarını ölçmeye yönelik sorulardan oluşmaktadır. Toplanan veriler, SPSS programı kullanılarak analiz edilmiş ve bulgular yorumlanmıştır.

1. BÖLÜM: KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Gözetim Kavramı

Descartes'in "düşünüyorum öyleyse varım" deyişinin günümüz toplumunda "görülüyorum (izleniyorum, fark ediliyorum, kaydediliyorum) öyleyse varım" şeklinde değişime uğradığı (Bauman ve Lyon, 2016: 144) yirmi birinci yüzyıl dünyasında, "gözetim" kavramı hiç olmadığı kadar önemli bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Lyon'a (2013: 38) göre gözetim sosyoloji, antropoloji ve iletişim başta olmak üzere farklı sosyal bilim disiplinlerinin çalışma alanlarına giren gibi bir kavram olarak tanımlamakta ve multidisipliner bir niteliğe sahip olmasıyla çok yönlü bir boyutta incelenmesi gerektiğini belirtmektedir.

Türk Dil Kurumu tanımına göre gözetim, "gözetme işi, nezaret, himaye" anlamlarında kullanılmaktadır. Ayrıca Türkçe sözlükte ceza hukukuna ilişkin olarak "gözaltı" anlamında kullanıldığı belirtilmektedir. Oxford Wordpower Dictionary'de gözetim (surveillance) kavramı, "yanlış bir şeyler yapma potansiyeli bulunanları dikkatlice izlemek" şeklinde yer almaktadır.

Güven'e göre (2007: 64) gözetim kelimesinin kökeni Fransızca'dır. Gözetim teriminin ilk olarak 18. yüzyılın sonlarına doğru "bir kişinin hareketlerini yakından izlemek" manasına geldiği ve Concise Oxford sözlüğünde de "bir şüphelinin gizlice gözetim altına alınması" anlamıyla kullanıldığı belirtilmiştir.

Gözetim kelimesi, 1700'lü yıllarda Fransızca surveiller kelimesinden türetilerek İngilizceye surveillance şeklinde aktarılmıştır. Soanes ve Stevenson'ın 2004 yılında düzenlediği Concise Oxford English sözlüğünde gözetim kelimesinin epistemolojik değerlendirilmesine bakıldığında; 19. yüzyıl başlarında İngilizceye giren surveillance sözcüğü, Fransızca'dan sur (izlemek)+ veiller (seyretmek) ve Latince vigilare (tutmak) kelimelerinin bir araya gelmesinden oluşmaktadır.

Roger Clarke, gözetimi "bir kişinin hareketlerini yakından izlemek, kişi veya grupların iletişim ve/veya eylemlerinin sistematik olarak izlenmesi" şeklinde tanımlamıştır (www.rogerclarke.com, 2020). Clarke'ın bu tanımı ile gözetim olgusunun sürekliliği vurgulanmış ve toplumsal yaşamın en temel pratiği olarak birlikte yaşamının ve birbirini izlemenin süreklilik boyutu da tanıma dâhil edilmiştir.

Lyon’a göre, “insanlar gün doğumundan gün batımına kadar olası her yerde bilgisayar destekli ve ağ tabanlı teknolojilerin kuşatması altındadır. Üstelik bu kuşatma, yalnızca personelin şifreli bir anahtar ile bir binaya ya da bilgisayar terminaline erişimiyle sınırlı değildir; tüm çevremiz insanların nerede olduğunun, ne yaptığının, nereye gittiğinin bilinmesini sağlayan kablolu, kablosuz bağlantılarla kuşatılmıştır” (Lyon, 2013:11).

Gözetim üzerine yapılan kavramsal araştırma göstermiştir ki, bu kavram yabancı literatürde çoğunlukla -bir şüphelinin gözetlenmesi- şeklinde ifade edilmektedir (Foucault, 1992).

1.2. Gözetim Kavramının Kuramsal Çerçevesi

Gözetim ve modernite üzerine 1973 yılında James Rule tarafından kaleme alınan ‘Özel Hayatlar ve Kamusal Gözetim’ kitabı, gözetimi toplumsal boyutta inceleyen ilk eser olma özelliği taşımaktadır. James Rule, gözetim konusunu oldukça geniş bir perspektiften bürokrasi kavramıyla birlikte değerlendirmiştir. Rule’a göre, gözetim dört farklı kapsamda incelenebilir (Rule, 1973: 35-40). Bunlar:

1. Kişilerin doğumundan ölümüne kadar tutulan raporlar, dosyalar, diğer bir ifadeyle fişler,
2. Merkezi bürokrasinin ortak bir noktadan kontrol edilmesi,
3. Merkezi bürokrasiye gönderilecek enformasyon akışını hızlandırmak için bilişim teknolojilerine başvurmak,
4. İlgi duyulduğunda bireyler hakkında tutulan dosyaların açılarak hayatlarının hem incelenmesi hem de gözetlenmesi.

Rule bu gözetim biçimlerini, modern toplumların ortak özellikleri olarak değerlendirmektedir. Burada devlet-iktidar gözetimini baz alarak, 1984 romanına atıf yapmaktadır. İnsanlar gözetim toplumunda yaşamaktadır ve bu toplum içerisinde iki farklı yaşayışları bulunmaktadır. İnsanların içinde bulundukları toplumda, gündelik rutinleri içerisinde devlet için gerekli olan evrakların doldurulması ve düzenlenmesi ilk yaşayış biçimini oluşturur. İkincisi ise, bürokratik olarak gözetimin devreye girdiği ve insanların hayatlarını şekillendirdiği boyut olan, kişisel belgelerin tasnif edilerek kodlandığı ve sayısallaştırıldığı sistemdir. İkinci boyutta, halk gözetim mekanizmalarından bizatihi olarak etkilenmekte ve buna maruz bırakılmaktadır. Rule bu bağlamda, gözetimi bürokrasi kavramıyla eşdeğer olarak nitelendirmiştir. Modern hayatın

devamı için bu gözetim sistemlerinin varlığı mutlak ve doğru orantılı olarak toplum ne kadar genişlerse gözetim mekanizmaları da o kadar büyüyecektir (Rule, 1973).

Foucault'a göre gözetim, genel toplum bağlamında değerlendirilmesi gereken bir durumdur. Gözetimin sosyal teoride incelenmesi Foucault tarafından sağlanmıştır. Foucault'a göre modern toplumun kendisi disipliner bir kümelenme olup burada gücü ele geçirmekle ilgili teknik ve stratejileri her daim olagelmıştır. Bu teknik ve stratejiler öncelikle ordu, hapisane ve fabrika gibi belli kurumlar arasında gelişmelerine rağmen etkileri tüm sosyal hayatın karakterine sirayet etmiştir (Lyon, 1997: 44).

Foucault, modern toplumlarda gözetimi ifade etmek için, Bantham'ın "Panoptikon hapisanesi" metaforunu kullanmıştır. Bantham'ın Panatptikon'u, modern toplum düzeninde gözetimin mimari biçimidir. Panoptikon işleyişine göre (Foucault, 1992: 245-285), geniş pencereleri olan bir kulenin çevresinde onu kuşatan halka şeklinde bir bina bulunmaktadır. Kulenin dışında kalan bina hücrelerden oluşmaktadır; bu hücrelerden her biri, binanın tüm kalınlığını kat etmektedir. Bunların biri içeri bakan ve kuleninkilere karşı gelen, diğeri de dışarı bakan ve ışığın hücreye girmesine olanak veren ikişer pencereden oluşmaktadır. Panoptikon işleyişinde merkezi kulede gözetleyen; hücrelerde ise gözetlenen kişi bulunmaktadır. Arkadan gelen ışık sayesinde, çevre binaların içindeki küçük silüetleri var oldukları şekilde görmek mümkündür. Hücrede yer alan kişi tek başına olup tamamen bireyselleşmiştir ve daimî şekilde görülebilir durumdadır. Panoptik sistemin en belirleyici özelliği, gözetleyenin kendini göstermeden hücredeki kişiyi sürekli olarak görebilmesine olanak vermesidir.

Foucault, görünürlüğü bir tuzak olarak betimlemektedir. Panoptik sistemde, mahkûm gözetleyen kişi tarafından görülmekte ama kendisi gözetleyeni ya da başka hiç kimseyi görememektedir. İktidarlar açısından panoptik sistemin oldukça büyük bir etkisi bulunmaktadır. Gözetim sistematik şekilde ve otomatik olarak işleyen bir süreç haline dönüştürülmüştür. Hücrede bireyselleştirilen ve sürekli görünürlük halinde bulunan mahkûm, herhangi bir güç kullanmaya gerek kalmadan kontrol altında tutulabilmektedir. Gözetim iktidarların bireyler üzerindeki etkisini sistematik ve otomatik bir süreç haline dönmüştür (Foucault, 1995).

Panoptik sistem toplumsal düzeyde, iktidarların bu gözetim mekanizmaları sayesinde, insanların tutumları üzerinde etkin olması ve onları daha sistematik şekilde kontrol altında tutması olarak uygulanmaktadır. Güvenlik gerekçesiyle halk sürekli olarak gözetlenmekte

ve olağandışı bir durumda gözetleyen kendisini görünür hale getirmektedir. Öte yandan gözetim, devamlı bir kayıt olma ve etme etkinliğiyle de desteklenmektedir. Foucault'ya göre, özgürlüğü keşfeden “Aydınlanma Çağı” disiplinleri de keşfederek modern toplumu bir anlamda “gözetim” ve “disiplin”in hâkim kılındığı bir kümelenme durumuna getirmiştir (Foucault, 1995).

Foucault, panoptik toplumu iktidarların bireyleri tahakküm altına aldığı baskıcı bir yönetim modeli olarak analiz etmiştir. Günümüzde iletişim teknolojilerinde yaşanan dönüşümle birlikte ortaya çıkan Foucault'nun panoptikon metaforu, gözetimi iktidar merkezli ve güç unsuru şeklinde ele alması bakımından eleştirilmiştir.

Toplumsal yaşam pratiklerinin belirli bir düzen içinde sürdürülebilmesi amacı, gözetim olgusunun sistematik olarak ortaya çıkmasında önem taşımaktadır. Bu bağlamda, birçok araştırmacıya göre gözetim, yazının icadıyla belirmeye başlayan bir olgudur (Giddens, 2008; Lyon, 2014). Bu araştırmacılara göre, yazı ile devlet organizasyonunun işleyişi düzenli şekilde sağlanmaktadır. Vatandaşlardan vergi toplanması, nüfus işlemleri, asker sayıları gibi rakamsal unsurlar, devlet yapısı içerisinde yazıyla birlikte kayıt altına alınabilmektedir. Bu aşamada elde edilen veriler, devletlerin gözetim faaliyetlerinde bulunmaları için uygun ortamı sağlamıştır. Bürokratik gözetim aracılığıyla devletler toplumsal hayatı düzenlemekte ve ekonomik faaliyetlerde bulunabilmektedir.

Toplumsal hayatı şekillendiren sistemlerin başında gelen kapitalist toplumlarda da gözetim olgusu birçok alanda kullanılmaktadır. Gözetim kavramını Marks, emek ve sermaye çelişkisinde bir unsur olarak görmektedir. Burjuvazinin proletarya üzerinde uyguladığı tahakküm ve sömürü bağlamında gözetim önemli bir unsurdur çünkü kapitalizm, daha çok artı değer üretilmesini sağlama yolları aramaktadır. Marks'a göre köleliğin kalkması ve kapitalizmin gelişmesiyle birlikte iş gücünün geleneksel yöntemlerle harekete geçirilmesi olanaksız hale gelmiştir. Şekil itibarıyla özgürleşmiş olan iş gücünün olabilecek en düşük maliyetle en verimli üretimi elde edecek şekilde çalışmalarını sağlayabilmek adına, kapitalist yöneticiler için işçilerin denetlenmesi gerektiği anlaşılmıştır. Kapitalist sistemde, işçilerin disiplin altına alınmış bir güç olarak boyun eğmelerini sağlamak için, gözetim, bir araç olarak kullanılmıştır. İşçileri fabrikalarda ve atölyelerde bir araya getirme fikri sık sık, teknik verimliliği azamiye çıkarmanın, makinelerin tam kullanımını sağlamanın bir yolu olarak görülmüştür. Oysa Marks'a göre fabrikaların kullanımı, işçilerin faaliyetlerinin gözetimi yoluyla, emeğin

disiplininin sağlanması, en az ötekiler kadar önemlidir (Lyon, 1997: 43). Marks'ın gözetim yaklaşımında, en az sürede en düşük maliyetle en fazlayı üretmelerini sağlamak üzere işçileri gözetlemek ve disiplin altına alınmış bir güç olarak boyun eğmelerini sağlamak, gözetime yüklenmiş hayati bir görevdir (Lyon 1996: 43).

Gözetim kavramını, kronolojik olarak sistematik şekilde inceleyen ilk kuramcı Karl Marks'tır. Feodalizmin ardından gelişen kapitalizmin en temel işleyişini, Üretim-Dolaşım- Tüketim mantığıyla formüle etmiştir.

Kapitalizmde, üretim aşamasında uygulanan gözetim pratikleri, daha fazla artı değer üretilmesi bağlamında kullanılmaktadır.

Max Weber, gözetim kavramını, bürokratik yönetim özelliklerinden rasyonel örgüt modeli bağlamında değerlendirmektedir. Rasyonel örgüt modelinde, sosyal denetim “ayrıntılı kayıt ve dosyalama” aracılığıyla sağlanmaktadır. Weber'e göre bu sistem, verimliliği azamiye çıkartmak bağlamında önemlidir (Weber, 1986: 193). “Bürokratik yönetim, örgütsel amaçların gerçekleştirilebilmesinin ve gözetim işlevine hizmet etmenin yolu olarak; teknik verimlilik ile kararlara yönelik öngörülebilirliği sağlama açısından, toplumu kapsayan modern yönetim anlayışının belgelere dayalı temeli niteliğindedir” (Dolgun 2008: 102). Bürokratik yönetimin kişisel bilgileri öngörme ve güdüleme adına kullanması tüketicinin gözetimine ilişkin bir yaklaşım geliştirmek açısından önemlidir; çünkü kendi piyasalarını doğrudan yönetmenin yollarını arayan tüketici kapitalizmi, gittikçe daha detaylı tüketici gözetimi yapmak zorunda kalmaktadır (Lyon 2006: 302-303). Weber'in rasyonel ve bürokratik yapılarla kuşatılmış demir kafes metaforunu, Ritzer akılcılaşıma pratiklerinin egemenliği bağlamında değerlendirmekte ve toplum yapısındaki akılcılaştırma politikalarının sorunsallığından bahsetmektedir. “İnsanlar akılcılaştırılmış eğitim kurumlarından akılcılaştırılmış iş yerlerine, akılcılaştırılmış eğlence yerlerinden akılcılaştırılmış evlerine gidebilmektedir. Toplum, gidecek yeri olmayan akılcılaştırılmış yapılar ağından başka bir şey değildir” (Ritzer, 1998: 51).

George Ritzer, bürokrasi ile rasyonelleştirilme kavramları üzerine önemli çalışmalar yaparak bu kavramların gözetim ile denetim mekanizmaları ile arasındaki bağlantıya dikkat çekmektedir. Tüm dünyada küresel bir zincir olan McDonalds fastfood restoranları aracılığıyla, McDonalds ölçeği geliştirmiş ve bu ölçek kapitalist toplum yapısının birçok noktasında açıklayıcı unsur olarak kullanılmıştır. McDonalds restoranlarındaki çalışma ve işleyiş yapısına göre, toplumsal roller ve ilkeler de buna uygun şekilde düzenlenmiştir.

Ritzer'in 1998 yılında yayımladığı Toplumun McDonalddlaştırılması eserinde, toplumsal bağlamda bürokrasinin nasıl uygulandığı analiz edilmiştir. Ritzer'e göre, McDonalds fastfood restoranı günümüzde rasyonelliğin en iyi modellerinden biridir (Ritzer, 1998: 48- 50). Ritzer, toplum yapısında ve ekonomik işleyişte olduğu gibi çalışan denetimi unsurlarının mutlak varlığını yine McDonalddlaşma pratiğiyle açıklamıştır:

McDonald's, çalışanlarını kontrol altında tutmak için tehdit ederek ve nihayetinde insanları değiştirebilecek teknoloji kullanarak hareket etmektedir. Çalışanlar ne kadar iyi programlanmış ve izlenmiş olursa olsun, sistemi aksatabilirler. Yavaş bir işçi bir Big Mac'in hazırlanması ve teslim edilmesini verimsiz hale getirebilir. Kurallara uymayı reddeden bir çalışan, bir hamburgerin üzerine salatalık turşusu veya özel sos koymayarak öngörülemezlik yaratır. Dikkati dağılmış bir çalışan, kutuya az patates koyarak büyük bir patates kızartmasının daha küçük görünmesine neden olabilir. Teknoloji, şirketin çalışanları üzerindeki kontrolünü artırır. Bu nedenle McDonald's, çalışanların eylemlerine bakılmaksızın, müşterilerine hizmetin tutarlı olacağını garanti eder (Ritzer: 1998: 38).

David Lyon'a göre gözetim, kişisel bilgilerin toplanması, biriktirilmesi ve "etkilemek, yönetmek, korumak veya yönlendirmek amacıyla kişisel bilgilerin rutin ve sistematik olarak gözlemlenmesi" olarak belirtilmektedir (Lyon, 2006: 14).

Clegg, gözetimi iki farklı perspektifte değerlendirmektedir. Gözetimi sadece kontrol aracı olarak gören bağlamdan ziyade, onu olanaklı hale getirme ve kısıtlama işlevlerini ön plana çıkartmaktadır (Clegg, 1998: 56). Clegg'in gözetim perspektifini en somut haliyle açıklamak gerekirse, ebeveynlerin kendi evlerine yerleştirdiği açık kamera sistemi aracılığıyla çocuklarını emanet ettikleri bakıcıyı gözetlemesi örneği verilebilir.

Anthony Giddens'a göre gözetimin iki farklı boyutu vardır. Bunlardan ilki, gözetimin bireyler hakkında bilgi toplanması bağlamında aracı olarak kullanılmasıdır. Diğeri ise, bireyleri denetleme unsuru olarak gözetimin kullanılmasıdır. Bu iki boyut, verilerin toplanması ve denetlenmesi bağlamında bireysel ve toplumsal anlamda önem arz etmektedir (Giddens, 2008: 24-25).

Gözetim, en temelinde görme duyusuyla ilgili gibi görünse de aslında işitme duyusuyla dinlemeye ilişkin bir özelliği de bulunmaktadır. Gözetleme, sadece görerek ve izleyerek değil, aynı zamanda dinleyerek ve işiterek de yapılmaktadır.

Başka bir perspektiften bakıldığında, gözetim toplum içerisinde çeşitli alanlarda karşımıza çıkmakta ve varlığını bazen açıkça bazen de gizlice hissettirmektedir. Bunu

Staples (1997), yumuşak gözetim ve sert gözetim olarak kavramsallaştırmıştır. Günlük hayat akışı içerisinde bireyler her an gözetim altındadır ama yumuşak gözetimde bu gözetleme eylemi, insanlara hissettirilmeden yapılmaktadır. Sert gözetlemede ise, bireyler açıkça gözetlendiklerini anbean hissetmekte ve deneyimlemektedir.

Christian Fuchs, gözetim araştırmalarında iki yeni perspektif katmış ve nötr ile negatif yaklaşımları literatüre kazandırmıştır. Fuchs nötr yaklaşımda, gözetimin küreselliğinden bahsetmektedir. Küresel dünya içerisinde insanlar gözetlenmekte ve verileri sistematik olarak kayıt altına alınmaktadır. Burada gözetim, tüm varlıklar hakkında sistematik şekilde veri toplanması bağlamında kullanılmaktadır. Negatif yaklaşımda ise, gözetim için sistematik bilgi toplamanın şiddet, tahakküm gibi amaçlarla yapılmasına dikkat çekmektedir (Fuchs, 2012: 63).

Gözetimde nötr yaklaşım uygulayanların özelliklerini Fuchs şu şekilde sıralamaktadır (2012: 62):

- Gözetimin olumlu yönleri vardır.
- Gözetimin hem mümkün kılıcı hem de kısıtlayıcı iki yüzü vardır.
- Gözetim tüm toplumların ana karakteristik özelliğidir.
- Gözetim organizasyon için gereklidir.
- Gözetim sistematik bilgi toplama türüdür.

Fuchs, negatif çalışmaların en önemli temsilcisinin Karl Marks ve Michel Foucault olduğunu ifade etmekte ve gözetim araştırmalarında negatif yaklaşımı benimseyenlerin özelliklerini ise şu şekilde tanımlamaktadır (2012: 63):

- Sosyal tabakalaşmada ekonomik ve siyasi gücü elinde bulunduranların her bireyi suçlu pozisyona indirgemesi.
- Bireyler hakkında sistematik bilgi toplamak.
- Bireyler üzerinde güç ve hâkimiyet kurmak için elde ettiği bilgileri kullanmak.
- Bu bilgiler ışığında meşru şiddet kullanma hakkına sahip olma.

Fuchs, nötr yaklaşımın en önemli temsilcisinin Anthony Giddens olduğunu ifade etmekte ve bu yaklaşımı benimseyen kuramcıların gözetim bağlamında ideolojik boyutuna dikkat çekmektedir.

1.3. Geleneksel “Göz”lemeden Dijital İzlemeye

Toplumların yapısal değişimi ve dönüşümü gibi gözetim de belli aşamalardan geçerek bugünkü halini almıştır. Bu aşamalar, değişen toplumsal süreçlerle bağlantılı bir yörüngede ilerlemektedir. Toplumsal düzenin, değişen tüm unsurlara rağmen, ilk insanlardan bu yana “toplumsal kontrol” bağlamında olduğu düşünülecek olursa, toplumsal denetim ve disiplin, toplumsal gelişme ve ilerlemede ön koşuldur (Köse, 2011:200). Bu noktada denetim ve kontrol amaçlı gözetimin insanlık tarihinin ilk günlerinden bugüne var olduğu bilinmekte ancak sürecin, araç ve amaçlar yönünden farklılaştığı görülmektedir. Bauman’ın moderniteye geçiş sürecini anlattığı “bahçe kültürleri” metaforuna yeniden dönecek olursak; modernite öncesi yönetici sınıfın yani avlak bekçilerinin yetersizliği, bahçe kültüründe bahçıvanları yaratmış, artan yabancı otların da varlığı neticesinde toplumsal düzende yeni toplumsal sözleşmeler ve yasalar ekseninde denetim unsurları oluşturulmuştur.

Nitekim Rule da sosyal ölçekteki değişimlerin sosyal kontrolde nitel ve nicel değişimlere sebep olduğunu ve aynı zamanda denetim ve sosyal kontrolün artışının, sosyal yapıdaki değişikliklere bir tepki olduğunu belirtmektedir (Turner, 1996:16). Dolgun ise (2005:33) “tarihin tüm dönemlerinde, toplumsal denetim ve gözetim daima söz konusu olmuş; ancak bu toplumların örgütsel yapı açısından farklılaşmaları nedeniyle, her toplumda farklı biçimler altında ortaya çıkmıştır” diyerek benzer tespitini sunmuştur. Bu bağlamda, gözetim olgusunun tarihi seyri içinde amaç ve araçları çeşitlense de özü itibarıyla kontrol odaklı iktidar ve egemenlik ilişkileri bağlamında cereyan ettiği söylenebilir.

İktidar-bilgi-güç ilişkisinde Giddens, neredeyse tüm iktidar sistemlerinin özünün gündelik rutinlerin “öngörülebilirliğine” dayanmakta olduğunu belirtmektedir (Giddens, 2008:21). Bu bağlamda bir bilinirlik sağlaması bakımından, birey ve olguları belli bir çerçevede tutma pratiği olarak gözetim, belli toplumsal dönemlerde farklı şekillerde işlerlik kazanmıştır. İnsanlık tarihi kadar eski olan bu olgu, ister ilkel toplumlarda isterse yüksek teknoloji modern toplumlarda olsun, egemen sınıfın çıkarları doğrultusunda işlev kazanmaktadır. En genel anlamda sistematik olmayan ve izleme oranlarının düşük olduğu geleneksel gözetim, daha ziyade veri toplama ve tasnif amaçlı kullanılırken, modern dönem gözetimi olarak ikinci yapı, güç ilişkileri ve egemenlik yapılarıyla ilişkili olarak denetimi içerir. Ancak her ikisinin de özünde hâkim kurumların güç arzusu yatmaktadır.

Gözetim uygulamalarının tarihsel ve tematik takibini içeren bu başlık, gözetimi ortaya konan düşüncelerden de hareketle, üç dönemde incelemektedir. Bunlar; modern öncesi, modern ve post-modern dönem gözetimidir. Bu ayrımında değişen toplumsal organizasyonların yanı sıra her dönemin kendine özgü teknik buluşları, gözetim pratiklerinin dönüşmesine katkı sağlamıştır. Lyon (1997) ve Dolgun (2008) tarihsel/kronolojik bir sınıflandırma ortaya koymuşlardır. Lyon'un bu sınıflandırmayı sırasıyla, yüz yüze gözetim, dosyaya dayalı gözetim ve arayüz gözetimi şeklinde sunar. Buna göre, gözetimin toplumsal hayatın içinde şekillenmesini etkileyen evrimsel süreç yazı, matbaa ve iletişim teknolojileri üçgeninde ilerlediği söylenebilir.

Bu sınıflandırmadan hareketle bu tezin amaç ve yöntemine uygun olarak gözetim başlığıyla ilgili aşağıdaki şekilde alt başlıklar oluşturulmuştur.

1.3.1. Geleneksel Gözetim

Modern öncesi geleneksel dönemin gözetim pratiklerinin oluşmasında en önemli unsur, yazının bulunması ve her dönemin etkin güç aracı olarak bilginin koordine edilerek örgütlenmesine olanak tanınmasıdır. Yazının bulunmasıyla kayıt altına alma ve bu bağlamda üst sınıfların alt sınıflar üzerindeki egemenliği resmen başlamıştır. Dolayısıyla yazı, egemenlik, güç ilişkileri ve gözetim arasındaki ilişkiyi sağlaması açısından oldukça önemlidir (Giddens, 2018:65). Zira bu yapılarda hâkim sistem, bilginin sistematize edilerek kayıt altına alınabilmesine ve bu sayede nesneler ve bireylerin üzerindeki kontrolünün yazı ile sağlanabilmesine neden olmuştur. Giddens, yazı ve gözetim ilişkisine dair yaptığı analizlerde, yazının icadının devlet gücünün gelişimiyle tarihsel olarak yakın ilişki içinde olduğunu belirtmektedir.

Dönemsel açıdan bakıldığında ise Giddens, modernleşmeyi yakalayamayan devletlerin gözetleme bakımından birden fazla anılan olduğunun altını çizer. Bu bağlamda yazı, devletin kişi ya da nesne fark etmeksizin uyguladığı idari bir denetim unsuru ve bir şifreleme aracıdır (Giddens, 2008:66). Bilginin depolanmasına, bilgilerin koordine edilmesine, listelerin oluşturulmasına olanak sağlayan yazı, aynı zamanda zaman-mekân ayrışmasını da artırmaktadır. Bu ayrışmanın yönetenler ve yönetilenler arasında da yaşandığını belirten Dolgun (2008:42) yazının ve bilginin stratejik öneminin bu noktada ortaya çıktığını belirtmektedir. Gözetim unsurlarının görüldüğü modern öncesi devlet yapılarında da görülen zaman-mekân ayrışması, modern dijital toplumlarla ortadan

kalkmış ve bu durum gözetimin dinamiğini de değiştirmiştir. Giddens, toplumsal sistemlerin yerinden çıkarılması, zaman-uzam ayrışması ve bilginin her yerdeliği ile bireysel eylemlerin düşünömsel olarak düzenlenme ve yeniden düzenlenmesini modern dönem dinamikleri olarak belirtmektedir (Giddens, 2018:23-24). Dolayısıyla yazının önemi, devlete bağı vatandaşların sistematik olarak denetlenmesi ve bu anlamda iktidar ilişkilerinin bir sonucu olarak gözetim unsurunun tarihsel süreç içerisinde evrilmesiyle doğru orantılıdır. Yazı gibi matbaanın da gözetim pratiklerinin dönüşmesi üzerinde doğrudan etkili olduğunu belirten Dolgun, bu süreci şöyle açıklar:

“Antik dönemde kil ve parşömen üzerinde kayda geçirilerek toplumsal denetimin ilk örneklerini veren bilgilerin, iktidarlara yeni bir güç sağlamasındaki gibi; matbaanın bulunması da toplumsal denetim ve gözetim faaliyetlerine yeni bir boyut kazandırdı” (Dolgun, 2008:45).

Göröldüğü gibi teknik alandaki gelişmeler gözetim uygulamalarını büyük ölçöde, gözleyen lehine değiştirmiştir. Bu bağlamda yazı ve gözetim arasındaki nedensel ilişki, tüm bireysel alanın kayıt altına alınması ve iktidar ilişkilerinin bu noktada işlerlik kazanmasıyla şekillenmekte, gözetim giderek meşruiyetine doğru ilerlemektedir. Diğer taraftan kayıt altına almak, bir modernite sistemi olarak yönetim ve kontrol kolaylığı sağlamak ve her şekilde egemenliği hâkim devlet ya da kurum tekeline tutmaktadır. Dolayısıyla, kayıt altına alma ile başlayan ve sonrasında kontrole evrilen süreçte, bilginin toplanması ve saklanmasına olanak tanıyan yazı ve ardından gelen teknolojik yeniliklerin stratejik önemi de ortaya çıkmaktadır.

Modern öncesi toplumsal yapıya bakıldığında küçük sosyal birimlerin (kabileler ya da kasabalar) genellikle gayrı-resmi sosyal kontrol araçlarıyla denetlendiği görölmektedir. Makro düzeyde klasik sosyoloji perspektiflerine göre sosyal kontrolün iki türünden biri olan gayrı-resmi sosyal kontrol, yakın akrabalık ve grup ilişkileri içinde, onaylanmayan davranışlar söz konusu olduğunda normlar ve geleneksel kurallar aracılığıyla uygulanan kontrol biçimidir (Richard, 2017:8). Daha ziyade yüz yüze ilişkilerin varlığı failin tanındık olma potansiyelini artırmaktadır ve onaylanmayan davranışa yönelik yaptırımlardan kaçınması pek mümkün değildir (Rule, 1974:24). Sınırlı potansiyelli insan gruplarının belli ahlak, inanç, ideoloji ve rutinleri paylaştığı bu toplumsal sistemlerde, genellikle kanaat önderlerinin düzeni sağladığı ve sosyal kontrolü gerçekleştirdiği denetim süreci söz konusudur. Modern öncesi dönem toplumsal sistemleri olan kabileler,

imparatorluklar, monarşiler ve dinler egemenliklerini sürdürmek için tabi nüfusun davranışlarını “disiplin” amacıyla yönetmektedirler. Çakır (2015)’a göre bu toplumda gözetime gerek yoktur, daha çok disiplini ve bir arada yaşama unsurlarını hayata geçirmek esastır. Nüfus sayımı ve saklanan sivil kayıtlar, sınırı çizilmiş haklar yaratılmasına yardım etmiş, aynı zamanda bunlar, şartlar gerektirdiğinde, sosyal kontrol imkânları da sağlamaktaydı (Lyon, 2004.136).

1.3.2. Modern Gözetim

Eski güç rejimlerinden, tarım ve el sanatları üretiminden ve büyük aile yapılarından uzaklaşan bireyler, bu nispeten serbest hareket eden bireyler topluluğunu kontrol etmek ve organize etmek için merkezi olmayan düzenlemelerin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Dolayısıyla bireyselliğin yükselmeye başladığı moderniteye geçiş süreci olan bu dönemde, bireylerin davranışlarını düzenlemek ve uyumlu hale getirmek için yeni politikalar oluşturulmaya başlanmıştır. Bu bağlamda modernite, kolektifliğin bireyselliğe, yurttaşlığın bireyliğe dönüştüğü bir yapıdır (Bauman, 2017:69).

İçerisinde kurumsal anlamda da yeni unsurlar barındıran modernlik, Marx, Weber ve Foucault gibi birçok diğer sosyolog tarafından kuramsallaştırdığı haliyle “Ortaçağ’a ya da feodalizmi izleyen çağa gönderme yapan tarihsel bir dönemselleştirme terimidir. Giddens’a göre hızla değişen bir karaktere sahip olan modernite, bu yönünü birçok unsura borçludur. Sıklıkla belirtildiği gibi modernizm ve kapitalizm eş zamanlılığı, kapitalizmin tek başına modern dönemin itici unsuru olduğu kanısının eksik olduğunu belirten Giddens, aynı zamanda enformasyon üzerindeki karakteristik rasyonel denetim ve endüstriyalizmin de modernliğin temelinde etkili olduğunu belirtmektedir. Nitekim Giddens’a göre modernlik; kurumlar düzeyinde çok boyutludur ve kapitalizm, endüstriyalizm ve enformasyon gibi çeşitli gelenekler tarafından belirlenen bir unsurdur (Giddens, 2018:19). Bu bağlamda modern toplumun barındırdığı bu unsurlar, gözetimi modern topluma özgü bir yapılanma olarak karşımıza çıkarır. Gözetimin modernitenin belirleyici bir özelliği olduğu, ortaya konan tüm görüşlerle sabittir (Lyon, 1997 Giddens, 2008). Modern toplumun parçalı, dağınık ve bürokratik yapısı gözetime uygun bir zemin oluştururken, aynı zamanda dağınık ve anonim birey gruplarını tanımak, izlemek, sınıflandırmak ve denetim altında tutmak için gözetim araçlarına yakınlaşmaktadır. Lyon gözetimi, modernliğin bir ürünü olarak anlamanın bizi iki kilit tuzaktan sakındığını

söyler; gözetimi kötü niyetli güçlerin kullandığı ve olumsuz bir komplo olarak görmek ve gözetimin sadece yeni teknolojilerin ürünü olduğunu düşünmek (Lyon, 2008).

Çağdaş gözetim toplumunun bileşenleri arasında daha dosyalı, şeffaf, kendini izleyen, şüpheli, riske karşı toleransı azaltılmış ve korunmaya güçlü vurgu yapan, hareketliliğin belgelendiği konum toplumu gibi özelliklerin olduğunu belirten Marx, otorite ve güç ilişkileriyle bu yanın çok yakından bağlantılı olduğunu belirtmektedir (Marx, 2015:735). Bu bağlamda yeni modern gözetim para, güç ve hegemonya biriktirmeye yönelik rekabetçi ve araçsal bir süreçtir.

Dolayısıyla gözetlemenin, bireylerin diğerleri tarafından izlendiği bir işleme dönüştüğü modern dönemde, topluma tehdit yaratması muhtemel olanlar için somut bir denetim altında tutma pratiği söz konusudur. Bunun Lyon'un da ima ettiği gibi çoğunlukla sistemin işleyişinin aksamaması için kullanılan bir yöntem olarak da düşünülmektedir (Marx, 2015). Amacı denetim ve gözetim olan yeni uygulamaları da içeren modernitede, Batı'daki sanayi devrimi ile aynı mantıkta ortaya çıktığını belirten Dolgun (2008:66), Foucault'nun bu "kapatılma" olgusunun gözetim felsefesinin bel kemiği olduğunu belirtmektedir. Bu bağlamda modern dönemin hüküm sürdüğü 16. ve 18. yüzyıl Batı dünyasında ilk filizlerini veren kapatılma, gözetimin kuramsallaşmasını sağlayan ilk evredir.

"Görülebilirlik" modern gözetimin esasıdır ve hem disiplini hem de gözetlenebilirliği içinde taşır. Modern zamanda "disiplin gücü", zaman-mekânda aktivitelerin düzenlenmesine ilişkin yeni yöntemlerle karakterize edilir ve gözlem bu yöntemlerin merkezindedir. Dolgun'un sınıflandırmasıyla "teknik gözetim" olarak adlandırılan bu dönem, modern ve geleneksel toplumları da birbirinden net bir şekilde ayıran özellikleri taşıması açısından önemlidir. Örneğin geleneksel toplumda kayıt altına alma söz konusu iken, modern toplumda kaydetme sistematikleşmekte ve buna da belli teknik araçlar yardımcı olmaktadır. Bu bağlamda bir süreklilik arz etmesi, modern dönem gözetimin belirleyici bir başka özelliği olarak ortaya çıkar (Turner, 1996).

Geleneksel gözetimden farklı olarak modern gözetim, günümüz gözetim ve denetim anlamını karşılayacak şekilde ortaya çıkan yukarıda da belirtildiği gibi "teknik gözetim" olarak da değerlendirilmektedir ve en net uygulamaları 19. yüzyıl başlarında görülmeye başlanmıştır. Söz konusu bu modern toplumsal yapı kendi tahakküm ve denetim tarzını meşru zemine oturtan bir dizi disipliner kurum, uygulamanın yanı sıra çeşitli ve söylemler

de üretmiştir. Bu tarihle birlikte kapitalist düzen ve ulus-devlet oluşumu, devletlerin iç-dış tehlikelere karşı korunma arzusu, devlet iradesinin yükselişi, askerî yapılanma, bürokratik düzenin işleyişi ve kapitalist işletmelerin artması gibi çoklu bileşenlerin de modern toplum içinde yaygınlaştığı görülmektedir (Dolgun, 2008). Sayılan bu modern dönem unsurları, geleneksel toplumlarda bu derece sistemli, organize ve kurumsal olmadığı içindir ki; gözetim uygulamaları da derine nüfuz etmeyen, daha ziyade tasnif edici, bilgi verici bağlamda işlemekteydi. Dolgun'un da adlandırdığı şekliyle teknik/sistematiik ve sürekli bir hal arz eden modern dönem gözetimi, modern bürokrasinin hiyerarşik yapısı ile de uyumlu bir görünümündedir. Modern dönem gözetiminin sistematiikliğı, hemen her ulus-devlet yapılanmasında vatandaşlara verilen bir numara aracılığıyla veriselleştirmekte ve bu durum modern dönem gözetimine bireysel kaynağı sağlamaktadır. Dolayısıyla bireyler iktidar için daima bir bilgi kaynağı olmuştur. Jessop, gözetlemenin ana kaynağı olan bilgi toplamanın ise yıllardır bilgi toplamanın gözetimin ana kaynağı olduğunu ve bu durumun iktidarların ana bileşeni olarak tanımlamaktadır (Jessop, 2016:51). Bu bilgi kaynağına ulaşmak için modern dönemde gelişen bilgi ve gözetim sistemleri eşgüdömlü işlemeye başlayarak “epistemolojik iktidar” yapısının oluşumuna neden olur (Dolgun, 2005:62). Bu bağlamda modern dönem bilgi-iktidar-gözetim üçgeninde şekillenmektedir. İktidar bilmek ister çünkü bilmek onu hakimiyetindeki bireylere karşı her şekilde güçlü kılacaktır. Bu bağlamda bilme güdüsü ile gözetleme isteğinin karşılıklı rol oynadığı modern toplumda ne birey ne de devlet geleneksel özelliklerini taşımaktadır. Dolayısıyla teknik gözetimin ortaya çıkışı, geleneksel ve modern dönemi de birbirinden ayırmıştır.

Modern dönem bürokratik düzenin hiyerarşik yapısıyla da uyumlu olarak gözetimin ilk uygulama alanları fabrika, okul, ordu, devlet kurumları olarak sayılabilir. Bu kurumlar ile bireyler hem belli denetimli ortamlarda gözetlenmekte hem de belli bir disiplin içerisinde tutulmaktadır. Yasa uygulayıcı kurumların da bu süreç içerisinde kurulması, modern döneme göre daha sınırlı sayıda olan suç ve suçlular üzerinde geleneksel dönemde var olan bireyselliğın kırılmasını ve kurumların belli görevleri üstlenmesini sağlamıştır. Bu sayede gözetimin kurumsallaşması olarak literatüre geçen ifade, hayat bulmaktadır. Foucault'nun “büyük kapatılma” olarak adlandırdığı olgunun somutlaşmasına imkân veren bu toplumsal sistemler, devrimsel bir dönüşüme yaratarak, polis ile adalet arasındaki yasal sınırlara yerleşen ve baskı altına almanın üçüncü bir tabakası olarak işlev

gören gözetime dayalı bir iktidar görevi üstlenmiştir (Dolgun, 2005:55). Ayrıca Dolgun bu kapatmanın temelinde inançla ilgili ve ahlaki anlamların da ötesinde kapitalizmin gereksinimlerine yönelik meydana gelen sosyo-ekonomik faktörlerin de olduğunu belirtmektedir (2005:56).

Modern toplumun parçalı karakteri de enformatik izleme ve denetim faaliyetlerinin boyutunu ve yönünü değiştirmiş, dağınık olan bireyleri bulundukları ortamlarda doğrudan izleme pratiklerini geliştirmiştir. Bu izleme pratiklerinin modern dönem içinde artması, modern devletin, bireyleri ve kalabalıkları tehdit olarak algılayan, şüpheli olarak konumlandırılan çabasıyla ileri gelmektedir. Dolayısıyla da ulusal güvenlik kavramsallaştırması ve uygulamaları küreselleşmiştir. Bu durum bir yandan bireyleri yüksek güvenlik vaadiyle kuşatırken diğer yandan onları bilinirlikleri bağlamında düzenli olarak kayıt altına alır.

Gözetime ilişkin yapılan çalışmalar ve tartışmalarda, oldukça eski bir olgu olduğu vurgusu söz konusu iken, gözetim ve gözetim toplumu tartışmalarının neden son yıllarda yaygınlaştığına yönelik sorular gündeme gelmektedir. Bu tartışmalara bir son nokta koymak adına olmasa da sorunun kilit noktasının yeni enformasyon teknolojileri ile gözetimin yaygınlaşması ve gözetimin iktidar çıkarlarına hiç olmadığı kadar hizmet etmesi olarak belirtilebilir. Gözetimin eskiliğine, çalışmaların tümünde yer verilmesine rağmen çıkış noktası ulus devlet ve sanayi toplumları olarak ön plana çıkarılmaktadır. Çelik, bunun nedenlerinden birini teknolojinin gelişimi ile paralel ele alma dürtüsünden kaynaklandığını belirterek gözetim olgusunun tarihsel gelişiminin göz ardı edildiğini belirtmektedir (Çelik, 2014:59). Ancak aynı zamanda gözetim toplumu, modernite/kapitalizm/sanayi devrimi ve özellikle enformasyon teknolojileri ilişkisiyle yeni sayılabilecek bir modern dönem kavramsallaştırması olarak varlık göstermekte (Dolgun, 2008:21), ulus devlet ve kapitalizmin yükselişiyle uyumlu görünmektedir. Bu uyumluluğu Lauer (2011:568), hem mobil hem de anonim bireylerin popülasyonlarını tanımlamak, izlemek ve sınıflandırmak için yeni idari stratejiler uygulaması ile açıklamaktadır. Dolayısıyla tüm toplumsal dönemlerde bir denetim aracı olarak kullanılan gözetim, modern dönem koşullarında daha baskın olarak görülmektedir.

Gözetimin kavram olarak Yunan kökenli bir kelime olduğunu ancak modern dönemde yeni anlamlarla tekrar gündeme geldiğini belirten Yıldırım ise (2019:63), kavramların tarihsel serüveni içinde çağın kurallarına göre şekil alabildiğini ve aynı zamanda, aynı

anlamla farklı dolayımlarla anlam kazandığını belirtmektedir. Bu demektir ki, ponoptikon ortaya atıldığı dönemin koşullarını açıklamakta kullanılırken bugün gözetleme ve gözetlenme birlikteliği içinde yeni anlam ve uygulamalarla güncellenmektedir. Bu noktada Gary Marx, kavramın bugün gözetim kültürünü anlatmada yetersiz kaldığını belirtse de izleme ve izlenilirlik üzerine kuruludur. Lyon da kitlesel gözetimin kesinlikle yeni bir olgu olmadığını, özellikle dijital gözetimden önce de fazlasıyla “veri öznelere” olduğumuzu belirtir (Lyon, 1997:65). Gözetimin yeni olmadığı noktasında diğer kuramcılarla birleşen Lyon, aynı zamanda gözetimi yeni bir teknolojik fenomen, harici tehditlere bir karşılık ya da modernliğin basit bir ürünü olarak da görmemektedir. Lyon’a göre antik şekliyle gözetim, vergi kayıtları, nüfus sayımı ve belki de suçlular ve ajanların kayıtlarıyla ilgili basit bir yapıdır (Lyon, 2004:136). Ancak gözetimin ortaya çıktığı ilk zamanlarda ana motivasyonunun “kontrol” olmadığını söyleyen Lyon (2003:23), ikincil amacı olarak denetim ve kontrolün süreç içinde baskınlaştığını belirtmektedir. Bu noktada İngiltere örneğini veren Lyon, ilkel gözetimin asıl amacının devletin gücünü gözlenilenlere karşı birleştirmek ya da seçkinlerin konumunu sürdürmek değil, devletin gücünü diğer devletlere karşı arttırmak, öznelere tasnif etmek ve ham bilgilerin gücünden yararlanmak olduğunu belirtir. Bu ise tam bir kontrol değil bir yönetim faaliyetidir. Ayrıca kitlesel gözetim ve kontrolün artarak yayılması, modern toplumların değişen yapılarına bağlıdır. Toplumsal faaliyetlere ve doğadaki gelişmelere ilişkin düzenli ve sistematik bilginin kullanımı, örgütlenmelerin varlığı açısından temeldir. Modern toplumların aynı zamanda bilgi toplumları olduğunu belirten Lyon (2006:64), sistematik bilgi meselesini “bürokratik belgeleme” olarak tabir ederken, bu toplum yapısının müdahaleye bağımlı bir yapı arz etmesini de bir başka neden olarak öne sürmektedir. Dolayısıyla bürokratik süreçlerin egemen olduğu modern toplum, modern devletlerin güç kullanım kaynaklarıyla genişlemektedir ve bu güç kullanım kaynakları şiddet, hukuk, para ve bilgi olarak belirtilmiştir (Jessop, 2016:50).

1.3.3. Post-modern Gözetim

Lyon’un yukarıda değinilen açıklamalarıyla post-modern bir gözetime evrilen sürece geçişin sinyalleri de verilmektedir. Gözetimin modernliğin bir ürünü olduğu tespitiyle Lyon, bu olgunun 20. yüzyılın sonlarına doğru önemli değişimler yaşadığını belirtmektedir. Lyon, gözetimin değişimini şöyle ifade eder:

“Devletin ya da kapitalist kuruluşların merkezileştirilmiş ve hiyerarşik “aparatu” olarak anıldığı eski karakterinden başkalaşıp, merkezsiz ve derin köklere sahip bir “topluluk” olmaya başlamıştır” (Lyon, 2004:137).

Gözetlemeyi sosyolojik olarak incelemenin, gözetim kavramının günümüz modern toplumlarının anahtar konusu olmasından kaynaklandığını belirten Lyon (2006:17), “post- modern”, “küreselleşmiş” ya da “bilgi toplumu” gibi adlandırmaların toplumsal değişimleri açıklamak için kullanıldığını ve aynı zamanda “gözetlenen toplum” kavramının da bu değişimlerden etkilendiği için bu süreçlerin karşılıklı ilişkisinden bahsetmektedir. Literatürde yeni iletişim teknolojileri dolaylı gözetim pratiklerinin arttığı toplumlarda gözetim, “enformatik gözetim”, “akışkan gözetim”, “post-modern gözetim”, “süperpanoptikon”, “elektronik gözetim”, “teknolojik panoptikon”, “post panoptikon”, gibi kavramlarla anılırken, ilgili toplumsal yapı “gözetim toplumu” maksimum güvenlik toplumu”, “tele-matik toplum”, “post-modern toplum”, “akışkan modernite”, “güvenlik toplumu” gibi kavramlarla anılmaktadır.

Bunlar içinde Mark Poster’ın “süperpanoptikon” nitelemesi önemlidir. Poster (1989), bilgi toplama ve depolama konusunda benzeri görülmemiş bir yeteneğe sahip teknoloji olan bilgisayarı en geniş anlamda “süperpanoptikon” olarak nitelendirmiştir. Poster’ın bu tespiti, bilgisayar teknolojileri ve özellikle internet ile olan yakın ilişkisini anlamak için ortaya konmuş ve tüketici gözetiminin panoptik öğeleri aştığını ve süperpanoptik yapıları barındırdığını belirtmiştir. Bir diğer önemli kavramsallaştırma ise Diana Gordon’ın “elektronik panoptikon” adlandırmasıdır (Gordon, 1987).

Bu çalışma ise gözetimin bugün geldiği noktada, panoptik bir yapıda ve bilişim sistemleri aracılığıyla yürütülmekte olduğundan “dijital panoptikon” kavramını uygun bulmaktadır. Bu kavram, kayıt altına alma ve bilme istenciyle oluşan ve panoptikon unsurlarından güç ilişkilerini de bünyesine katarak dijital bir formatta tüm toplumlara yayılan gözetimin yeni dönem adlandırması olarak kanaatimizce uygun görülmektedir.

Dijital panoptikon, bir yandan modern dönem gözetim tekniklerinin gelişmesini, diğer taraftan bireylerin enformasyon teknolojileri dolayımı gözetlenmesini içerir. Ayrıca post-modern gözetimde önceden gözetim yörüngesinde olmayan gruplar ya da bireyler dahi gözetime konu olmaktadır ve bu şekilde gözetim hiyerarşisi derin bir şekilde ilerlemektedir. Dolayısıyla yeni dijital gözetimde sadece “görme” değil, “bilme/bilinme” istenci izlenmek için yeterlidir. Gözetim, modernitenin ilerleyen dönemlerinde

teknolojinin gelişimi ile kişisel verilere kaymış, bedenlerin değil soyut verilerin gözetiminin önem kazandığı bir yapı haline gelmiştir. Lyon, bu konuyu şu şekilde belirtir: “Modernitenin kaybolan bedenleri, iletişim ve enformasyon teknolojilerinin oluşmasıyla daha da hızlı yok olurlar ve bu, hızla yok olan insanların görünürlüğünü devam ettirebilmek için iki kat daha fazla çaba gerektirir” (Lyon, 2006:76).

Bu açıklama ile özellikle Giddens’ın geç-modern, Bauman’ın post-modern olarak adlandırdığı toplumlarda gözetimin bazı türleri yüz yüze etkileşimi korusalar da, diğerleri Deleuze’ün de belirttiği gibi yazılım kodlarına ve algoritmik yöntemlere her geçen gün daha bağımlı olmuşlardır. Bu durum ise gözetimin küreselleşmesi sonucunu doğurmuştur. Post-modern gözetim, bireyleri toplumun bir parçası olmaktan çok bir veri akışına indirgemesi, çoğunlukla kod ve sayı olarak nitelendirmesiyle başlamaktadır. 20. yüzyılın sonlarına gelindiğinde bu durum bilgisayar ve enformasyon teknolojilerinin hızla gelişmesiyle ivme kazanmış ve gözetim toplumsal, kültürel, ekonomik yapının bir unsuru olması ve onlar üzerinde de bir kontrol ve yönetim pratiğinin varlığıyla toplumsal süreçlerle iç içe geçmiş bir “izleme faaliyeti” ne dönüşmüş, post-modern dönem gözetiminin en önemli özelliğini ortaya koymuştur.

Giddens’ın ekonomi politik bağlamın “tüketici kapitalizme” doğru geçtiğini belirttiği bu dönem, gözetimin de ciddi dönüşümler geçirmesine neden olmuştur. Gandy ise (1989:61), gelişen elektronik teknolojiler ile hükümet sistemlerinin kontrol edemediği birey gözetimini, otomatik gözetleme sistemlerin devreye girmesiyle işyeri, pazar ve hükümet yönetimindeki alanlarda bürokratik avantajı önemli ölçüde artırdığını belirtmektedir. Dolayısıyla 18. yüzyılda teknolojik ve yeni bir yapı ve ayrıca suçluları kontrol etmek ve rehabilite etmek için etkili ve verimli bir alternatif olarak Bentham tarafından tasarlanan hapisane, World Wide Web kullanıcılarına yönelik profillerin denetimi ve uygun pazarlama stratejilerinin geliştirilmesi tek bir tekniğe dayanmaktadır: gözetim (Campbell ve Carlson, 2002:587).

Tüm bunlara ek olarak post-modern dönem gözetim örneklerinin çeşitlilik gösterdiği söylenebilir. Bu türler Banoptikon ve Sinoptikon şeklinde adlandırılmıştır. Banoptikon çok genel bir ifadeyle, kapalı devre kamera sistemleri gibi gözetleme araçlarıyla olası risklerin önceden önüne geçmek amacıyla gerçekleştirilen bir kategorilendirme sistemidir. Buna göre bireyler, kişisel veri akışlarına göre faydalı/faydasız/izlenmeli gibi sınıflandırmalarla kapatılmaktan ziyade denetlenmekte ve olası hamlelerinin önüne

geçilmesi hedeflenmektedir. Özellikle sosyal medya platformlarında veri akışları, kamera kayıtları bu gözetim çeşidinin enformasyon toplama araçlarıdır. Sinoptikon ise, alttan yukarı izleme olarak tanımlanmaktadır. Buna göre panoptikondan farklı olarak sinoptikonda azınlık çoğunluğu izler.

Sonuç olarak tarihin her döneminde ve tüm toplumsal sistemlerde farklı şekillerde yer bulan gözetim olgusu, günümüz toplumlarında iletişim ve enformasyon teknolojilerinin de itici gücüyle kayıt altına almaktan çok, bireysel eylem ve verisel izleri takip ve olası tehlikeleri önleme amacına evrilmiştir. Bu bağlamda güncel bir gözetim tanımı yapılacak olursa, bireyleri belli bir disiplin çerçevesinde tutmayı amaçlayan, egemen güç lehine tehdit, tehlike ve riskleri önlemeyi ve/veya en aza indirme arzusuyla ve bu anlamda ilkel gözetimden farklı olarak somut bedenlerden çok dijital veri akışlarını kontrol altında tutmayı hedefleyen, kullanım alanları hizmet ettiği toplumla paralel olarak değişkenlik gösteren bir yapıdır.

Lyon, tüm durumlarda gözetimin muğlak bir süreç olduğunu belirterek (Lyon, 1997), küreselleşen dünyada dahi gözetimin bu muğlaklığını korumakta olduğunu belirtmektedir. Gözetimin muğlaklığı kullanım amaç ve yerlerinin değişmesiyle açıklanabilir. Bu bağlamda, bir amaçla toplanan verilerin başka bir amaçla kullanımı söz konusu olmaktadır ve bu statüko bağlarını çözer (Bauman ve Lyon, 2013:10).

1.4. Dijital Gözetim

Toplumsal yaşam, dijital teknolojilerin gelişmesiyle geniş alanlara yayılmıştır. Bu yayılma toplumun üstesinden gelmesi gereken yeni risk yapılarını beraberinde getirmektedir. İnternet ve tüm dijital faaliyetleri “yeni modern risk yaratıcıları” olarak ele alan bu çalışmada internet ve dijital özgürlük bağlamında gözetim ve gözetim sistemleri de başlı başına risk unsuru olarak tartışılmaktadır. Zira küresel bir dijital imparatorluğun gelişmesi ve bunun getirdiği risk unsurlarını tartıştığı röportajında Beck de (2014), özellikle Edward Snowden’ın Amerika Ulusal Güvenlik Ajansı tarafından yürütülen gözetim faaliyetlerine yönelik açıklamaları ile küreselleşen gözetimin, modern dijital bir risk unsuru olarak tüm dünyada kilit bir konu olduğunu belirtmektedir. Edward Snowden olayı bu bağlamda başta İngiltere ve tüm dünyada “yeni” gözetim formları olarak değerlendirilebilecek bazı şeyleri ortaya çıkarmıştır (Bernal, 2016:246).

Günümüzde toplumların refahı, risklerin üretimi ve yönetimi ile doğrudan ilgilidir ve modernite beraberinde getirdiği risklerle toplumsal yapıyı sürdürülebilir kılmaktadır. Bu noktada gözetim ve risk arasında bağlı ve karmaşık bir süreç söz konusudur. Gözetim riskten doğar, risk gözetim içerir. Bir diğer ifade ile risk bir gözetim öncülü, gözetim kaynağı iken, aslında başlı başına gözetimin kendisi bir risk unsurudur. Modern toplumların bir risk üreticisi olduğu ve kendi imali olan risklerle baş etme ve riskleri yönetme durumuyla fazlasıyla meşgul olduğunu belirten Beck (2011:356), modernitenin “risk toplumuna” tekabül ettiğini belirtir. Bu noktada gözetim, bir risk yönetim stratejisi olarak devletler ve diğer yönetici kurumlar tarafından kullanılmaktadır. Kitlelerin ve bireylerin bir risk kategorisi dahilinden birbirinden uzaklaştırılmaları risk yönetimini kolaylaştırmaktadır (Lyon, 2007). Bu da gözetimin tanımlarından biri olan “kategorileştirme” işlevine karşılık gelmektedir.

Risklerin dönemsel tanımlarına değindiği çalışmada Lyon, endüstriyel dönem öncesi toplumun kıtlık, kasırgalar, veba ve savaşlar gibi hesap edilemez tehlikelerle yaşadığını; günümüzde ise tüm bu tehlike faktörlerinin büyüyen devlerin büyük rol oynadığı, hesaplanabilir ve sigortalanabilir riskler haline geldiğini belirtmektedir (Lyon, 2004:138). Dolayısıyla Lyon, bireylerin endüstriyel toplumdan Beck’in “dünya risk toplumu”na doğru salındıklarını belirtmektedir. Bu bağlamda risklerin bireyselleştğini belirten Lyon, risklerin hesaplanması için daha fazla bilgiye ve tabii ki daha fazla gözetime ihtiyaç duyulduğunun altını çizmektedir. Bu süreç, daha önce de belirtildiği gibi modernite ile ortaya çıkan denetim ve kontrol odaklı toplumların özellikleriyle uyumludur. Bu toplumlarda risk de önemli bir boyut olarak değerlendirilmektedir (Beck, 2011).

Tehlike ve gözetim sarmalında, artan risk eğilimleriyle başa çıkmak adına kişisel veri işleyen uygulamaların ortaya çıkmasının bir paradoks yarattığını belirten Lyon, özellikle 9/11 süreci sonrasında bu durumun aşikâr hale geldiğini belirtmektedir. Modern dönemin artan risk unsurları ve daha fazla gözetim, kişisel hak ihlalleri ve mahremiyet sorunlarına yol açmıştır.

Risk toplumu teorilerinde de tartışıldığı gibi yeni dijital dünya, kontrolsüz, belirsiz ve zamansız bir toplumsal düzen yaratmıştır. Bu yeni sistem risk olgusunun dönüşümüne aracılık ettiği gibi belirsizlikler risk türlerinin artmasına ve değişmesine neden olmuştur. Toplumsal yaşam ve tüm toplumsal kurumlar, dijital teknolojilerin yeni formları ile yönetilirken hem kamusal hem de kişisel alanlar ve hatta insan bedenleri, dijital gözetim

cihazları tarafından giderek daha fazla izlenme nesnesi haline gelmiş dolayısıyla yeni bir risk alanı ortaya çıkmıştır (Lupton, 2016).

Zira risk “modernite tarafından yaratılan tehlikelerle sistematik bir ilişki içinde olmak”tır (Beck, 2011). Ayrıca modernitenin özel yapıları riskin karakteristiğine fazlasıyla uygundur. Bu bağlamda dijital dönüşüm ve ilgili teknolojilerin yaygın kullanımından kaynaklanan ve çoğu zaman istenmeyen ve beklenmeyen sonuçlar içerenler, küresel ve yerel gözetim bağlamında siber güvenlik riski, veri gizliliği riski, mahremiyet hakları ihlali ve konuşma özgürlüğü riskleri gibi unsurları içermektedir. İnternet üzerinden riskin iki boyutta gelebileceğini belirten Dinev vd. (2008:220), bunları dijitalleştirilmiş bilgiye yetkisiz erişim ve altyapı tehditleri olarak belirtirler.

Yeni dijital teknolojilerin sadece yeni risk araçları değil aynı zamanda yeni risk kaynakları da olduğunu belirten Lupton (2016:302) risk ve dijitallik arasında önemli kesişmelerin olduğunu belirtir.

Bunların ilki, risk ve riskli olarak tanımlanan olguların nitelik ve niceliğindeki artışın, dijital medya, cihazlar ve yazılımlar yoluyla daha fazla olduğudur. Bu durumda yeni teknolojiler dijital riskin hem yaratıcısı hem de çoğaltıcısıdır. Bir diğer kesişme alanı, dijital teknolojilerin kullanımının genellikle kullanıcı adına bir risk unsuru teşkil edebileceğidir. Son olarak literatürde “dijital bölünme” olarak tanımlanan, kullanım eşitsizliği ile ilgili alan, yine kullanıcı odaklı bir risk olarak ele alınmaktadır. Bu dinamikler üzerine şekillenen dijital risk toplumunun iki yönü olarak sayısallaştırıcı risk ve kullanım riskleri olarak belirtilmektedir (Lupton, 2016:301).

Enformasyonun da dijitalleştiği bu yeni dönemde daha önce görülmemiş bir kayıt, organize, depolama ve bilgi edinme süreçlerinin varlığı, bilgi toplama, bilgiyi tasnifleme ve izleme olanaklarını artırarak özellikle sivil özgürlükler ve mahremiyet gibi vatandaş haklarını ihlal eden gözetim ve denetime olanak tanıyan kurumsal faaliyetleri artırmaktadır.

Dolayısıyla modern toplumun her geçen gün artan riskli yapısında, modern bir risk unsuru olarak gözetimin dijitalleşmesi, daha derin bir denetim ve kontrolü sağlar (Lyon, 1997:61). Bu noktada, Lupton’un belirttiği kullanım riskleri açığa çıkmakta ve aynı zamanda bireylerin birer sayı ve koddan ibaret olduğu durum karşılık bulmaktadır. En nihayetinde tüm bu süreçler gibi gözetim de modernitenin bir özelliğidir.

Aşağıda bu çalışmada ele alınan şekliyle riskin tarafları ve unsurlarını gösteren tablo sunulmaktadır. Bu tablo, Dijital risklerin kullanıcılar ve kullanım sağlayanlar açısından kategorilendirilmesini içermektedir.

Kullanıcılar-Veri özneleri (Halk)	← Risk →	Kullanım Sağlayanlar (Devlet)
↓		↓
İzlenen Gözetim		İzleyen Gözetim
↓		↓
Gizlilik/Özel Hayat Gizliliği		Devlete Karşı Eylemler
İfade/Paylaşım/Erişim Özgürlüğü		Muhaliflik
Güvenlik/Kişisel Veriler		Güvenlik/Terör/Devlet Gizliliği

Tablo 1: Dijital Risk Unsurları

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Burada risk, her iki taraf için de ortak unsurdur. Ancak her iki taraf için risk faktörleri değişmektedir. Gözetim sistemlerinin gelişimi, veri nesneleri olanlar için başlı başına bir risk faktörü iken, gözetim sistemlerini çoğaltan yeni teknolojilerin sınırsız kullanımı, veri toplayanlar açısından risk teşkil edebilmektedir. Örneğin, kullanıcılar ya da halk açısından dijital riskler özel hayat gizliliği ihlalleri ya da ifade özgürlüğüne yönelik kısıtlamalar olabileceği gibi, devlet açısından riskler kendisine karşı muhalif duruşların örgütlenme alanı ya da terör kaynaklı güvenlik kaygıları olarak ortaya çıkabilmektedir. “Halk” imgesinin devletler tarafından hem baskıcı hem de toplumsal politikaların sorunu olarak kurulduğunu ve bu anlamda bir “fail” olarak görüldüğünü belirten Bauman (2014:95), isyankâr bir güç ve ayaklanmanın tohumu olarak sorunsallaştırılmış ve aynı zamanda; toplumsal düzenin savunulması, istikrarı için türlü eylemlerin nesnesi olarak görülmüştür. Bu kaotik döngü içinde risklerin varlığı, yönetilen ve yöneticiler açısından ortaktır. Tüm bu döngü içinde taraflar için gittikçe artan risk eğilimiyle başa çıkmak için, birçok kişi tarafından risk olarak değerlendirilen ve iktidarlarca yetersiz önlemle kişisel veri işleyen uygulamalar ortaya çıkar (Lyon, 2004:137).

Diğer taraftan internet kullanımı ve erişimi açısından da riskler gündeme gelmektedir. İnternet erişiminin temel bir hak olup olmadığı, iletişim özelinde bir internet özgürlüğü problemidir. En yaygın temel hakların günümüzde bir sağlayıcısı olarak internet, Li’ye göre (2013), hakkın kendisi değil, aracıdır. Ancak bu araca erişim son yıllarda devlet eliyle sağlanmaktadır. Bu bağlamda çalışmanın ana eksenini olarak 5651 sayılı Kanun

aracılığıyla gerçekleştirilen erişim engelleri kullanıcılar için bir dijital dönem risk unsuru olarak değerlendirilmektedir. Zira kurumlar, sonuçları yöneterek riski azaltmaya ve potansiyel tehditleri önlemeye çalışmaktadır. Bu çaba, giderek daha fazla gözetim demektir.

Bu noktada tarihin her döneminde var olan bir olgu olarak gözetime yönelik belki de en önemli soru “neden gözetleniriz?”dir. Bu bölümde bu sorunun cevabı kısmen verilmeye çalışılmış ve gözetim kadar bilindik diğer unsurlar olarak tehlike ve risk söyleminin gözetimle olan ilişkisi ortaya konmaya çalışılmıştır. Basit makinelerden bilgisayar teknolojilerine giden bu süreçte, bilginin niteliği değiştiği gibi, riskler de taraflar adına çeşitlenmiş ve gözetim çeşitlenen risk olgusuyla daha da görünür hale gelmiştir.

Bugünün gözetimini anlamada panoptikon önemli bir başlangıçtır ancak özellikle panoptik sonrası gözetimi açıklayan kuram ve düşüncelere bakıldığında, Foucault’yu zenginleştiren ya da eleştiren fikirlere rastlanmaktadır. Her ne kadar Foucault’nun panoptik düzeni, içinde bulunduğu modernitede yeterli olsa da bugünün dijital toplumlarının gözetim dinamiğini açıklamak için yetersizdir. Zira Foucault, gelişen yeni teknolojileri görmezden gelerek değerlendirmelerini bu alanın dışında yürütmüş, gözetimi makine-insan bütünlüğünde ele almakta yetersiz kalmıştır.

Bir iktidar ilişkisi olarak gözetime yönelik tartışmalar, hayat bulduğu panoptikon metaforu üzerinden yürütülmektedir. Bu bağlamda, gözetim tartışmalarını iki ana görüşle ele almak mümkündür. Bunlardan ilki teknolojinin gücünü önemseyen bir yaklaşımla çok sayıda risk ve tehdidin var olduğu günümüzde, gerektiği kadar gözetimin olumlu karşılandığı bakış açısıdır. Daha kötümser olan bir diğer görüş ise gözetim teknolojisinin insanlık dışı, özgürlükleri yıkan ve güvenilmez olduğu görüşündedir. Marx, gözetimi birden fazla kenarı olan bir kılıca benzeterek gözetimin genişlemesinin bireysel ve toplumsal çatışma barındırdığını belirtmektedir. Buna göre hem bireye hem topluma değer verdiğimiz hem özgürlük hem düzen istediğimizi, gizlilik ve çoğunlukla anonimliği isteyip ancak aynı zamanda gizliliğin belli şeylerin üzerini örtebileceği endişesi taşıdığımızı belirtmektedir. Bu bağlamda Marx, görünürlüğün şeffaflık ve hesap verilebilirlik getireceğini düşünürken, fazla görünürlüğün yaratıcılığı engelleyebileceğini unutmamız gerektiğini vurgulamaktadır (Marx, 2005).

Chul-Han (2018), içinde bulunduğumuz dönemde yeni bir panoptik başlangıç aşamasında olduğumuzu ve bu panoptik sürecin “perspektifsiz” olduğunu belirtmektedir. Buradaki

perspektifsizlik, merkez-çevre ayrımının tümüyle yok olması, herhangi bir optik unsura dayanmamasıyla açıklanmaktadır.

“Dijital panoptikon, herhangi bir perspektife dayanan optik olmaksızın iş görür. Verimliliğini de buna borçludur. Perspektiften yoksun bir şekilde ışığa boğma perspektife dayanan gözetlemeden daha etkilidir, çünkü insan her yandan, her açıdan hatta herkes tarafından aydınlatılabilir” (Chul-Han, 2018:67).

Dolayısıyla perspektifsizlik olarak adlandırılan, dijital gözetimin doğasıyla da uygun olarak “göz”lerin her yerdeliğidir. Dijital panoptikonun sakinleri özgür olduklarını zannettikleri sanal ortamlar ya da “panoptik pazarlarda”, panoptikonun aksine kapatılarak değil hiper-iletişim içinde, kendilerini teşhir etme eylemlerinde aktif olarak yer almaktadırlar (Chul-Han, 2018:68).

1.5. Teknolojiyle Dönüşen Gözetim Modelleri

Teknoloji, gözetimin sunumunu da etkilemiş, yalnızca iktidara ait olan göz tasvirini de bozguna uğratmıştır. Göz artık her yerde, gözetim dijital aygıtlarla attığımız her adımda sanal dünyada paylaştığımız her yazıda, görselde ve bunları beğeni ya da yorumla karşılık aldığımız her andadır. Teknoloji, panoptik mimarinin yapmak istediği gözetim kuşatmasını kameralarla, parmak izi tanıyıcı, yüz tarayıcı programlarla, hareketi algılayan sensörlü cihazlarla, elektronik kartlarla, sosyal medyayla gerçekleştirmiştir. Artık kimse sizi tanımak kimliğinizi sorgulamak için büyük çabalara ihtiyaç duymaz, herkes bilinmek adına birkaç numaradan, koddan ya da kişisel sanal sayfasından ibarettir.

Gözün her yerdeliği ve buna alışarak teknolojinin bir ilerisini talep etmek günümüz insanı için oldukça sıradan bir durumdur. Gözetimle hayatlarımızda yerini alan bu yeni teknolojiler türlü bağımlılıklar yaratarak varlığımıza uyum sağladığında teknolojik bir denetim dünyası başlamış demektir. Bu denetim popüler bir kültür örtüsüyle gözlerimizi çoktan örtmüş, bizleri çoğu noktada anlam kaybına uğratmıştır. Tanımlarımız, değerlerimiz ve ritüellerimiz bile teknolojinin getirdikleri üzerinden şekil almaktadır. “Artık tek bir kültüre –insan duyguları arasındaki tek bir orana- tek bir kitap, tek bir dil ya da tek bir teknolojiye olduğumuzdan daha çok bağımlı değiliz” (McLuhan,2020:47). Teknolojinin gerekliliği, yaygınlığı ve kullanımı birden çok toplumun, toplumların aynı dili olmuş ve bu durum evrensel bir tekno-kültür yaratmıştır.

Marshall McLuhan, elektronik devrimlerin yükselişyle kitlelerin teknolojiye bağımlı bir yaşam sürmesi ve birbirine benzeyerek aynileşmesini 'küresel köy' kavramıyla açıklar. "Kesin olan bir şey var ki, o da elektromanyetik keşiflerin, bütün insani ilişkilerde eş zamanlı 'alan'ı yeniden yaratmış olduğudur; öyle ki, insan ailesi artık 'küresel bir köy' koşulları altında yaşamaktadır" (McLuhan, 2020:47-48). Artık insanlık evrensel bir köyde birbiriyle aynı yaşamları sürmektedir ve bu durum kültürel farkı azaltarak herkes için tanımlı teknolojik bir kültürün alfabesini var eder. Bu benzerlik insanlığı aynı kılıflarda dünyaya servis etmektedir. Kişilerin hayata bakışı sosyal medyadan, popüler kültürdeki akımlardan ve buralarda yaratılmış normal algısından beslenir. Teknolojinin üstünlüğü; alışkanlıklarımız, elektronik aygıtlar olmadan yaşamayı imkânsız kılan dünya görüşümüz ve kendi ürettiğimiz ürünlerin kölesi olmaya sebep bağımlılıklarımızla var olur. Bu durum, Neil Postman'ın (2006) totaliter bir teknokrasi olarak gördüğü 'teknopoli' terimini düşünmeye iter (Postman, 2006:62). İnsana ait yaşamsal kültürel biçimlerin teknolojiye itaat ettiğinden bahseden Postman, teknolojinin üzerimizde bir yaptırım uyguladığı ve insanlığın buna gönüllü bir tutumla yaklaştığını vurgular.

Teknopoli, bir kültür ulusu ve aynı zamanda bir akıl ulusudur. Teknopoli, teknolojinin tanrılaştırılmasıyla ilgilidir. Başka bir deyişle, kültür yeteneklerini teknolojide arar, tatminini teknolojide bulur ve teknolojiye itaat eder. Bu durum, geleneksel inançlarla ilişkili birçok şeyi hızla çözebilecek yeni bir toplumsal düzen ve zorunluluk tarzının gelişmesini gerektirir. Teknopoli'de yaşayanlar arasında en rahat hissedenler, teknolojik ilerlemenin insanlığın en büyük başarısı olduğuna ve teknolojik ilerleme yoluyla en büyük ikilemelerimizin çözüleceğine ikna olanlardır. Ayrıca, bu insanlar bilginin, sürekli ve kontrolsüz üretimi ve yayılması yoluyla, daha fazla özgürlük, yaratıcılık ve zihinsel açıklık sağlayan saf bir nimet olacağına inanırlar. Ancak bilginin bunların hiçbirini başaramamış olması (ve hatta tersini yapmış olması) az sayıda insanın görüşlerini değiştirmiş gibi görünmektedir. Bu tür sarsılmaz görüşler, Teknopoli'nin yapısının kaçınılmaz bir sonucu gibi görünmektedir. Teknopoli, özellikle bilginin savunulmasının zayıfladığı durumlarda gelişir (Postman, 2006:87-88).

Teknolojinin gözetimi ve gözetimin teknolojik araçlar üzerinden bizlerle yakından ilişkisiyle oluşan yeni kültürel akış McLuhan'ın küresel köy ve Postman'ın teknopolisi ile yeni dijital dünyanın teknolojik bir determinizmi mi getiriyor olduğu sorusunu sordurmaktadır. İnsanlar birbirini sürekli izleyerek görünür olmaya değer vermektedir ve

bu durum sanal alanı kutsallaştırmaktadır. Gözetim, çabası ve her ana yayılan bir özellik kazanırken dijital dünya gözetim kültürünü inşa etmiştir. Panoptikon ile mimarileşen gözetim, internetin yayılması ve enformasyon teknolojilerinin artmasıyla birlikte dönüşüme uğrayarak yeni modellerle hayatımızdaki yerini almıştır. Bu bağlamda panoptikondan sonra ağ teknolojileriyle beraber ortaya çıkan yeni gözetim modelleri, süper-panoptikon, sinoptikon, banoptikon, omniptikon ve katoptikon başlıkları altında incelenecektir.

1.5.1. Süper-panoptikon

Panoptikon tek gözlü denetimin mimarisiydi ve tepeden bir bakışla büyük bir topluluğu gözetleme mantığıyla tasarlanmıştı. Fakat gelişen teknoloji ve ağ destekli uygulamalarla gözetim farklı bir yol almıştır. Bilgisayarların ortaya çıkışıyla gözetim, kapatmanın ötesinde her yere ulaşabilen bir hareketlilik başlatmış, mekâna bağımlı olan panoptikon mantığını kırmıştır. “Günümüzün haberleşme devreleri, elektronik olarak, eski duvarların, kepenklerin ve denetçilerin sürekli gözlemesini kolaylaştıran diğer mimari özelliklerin yerini alır ve süper panoptikonu yaratır” (Lyon,1997:265). Mark Poster, ‘süper-panoptikon’ kavramıyla gözetim çalışmaları üzerine Foucault’nun geliştirdiği panoptikonu günümüz teknolojileriyle doğru orantılı bir şekilde yeniden kurgular.

Gözetim toplumu, yeni medya sayesinde, disipliner gözetimle ilişkili mekânsal kapatmalardan önemli bir şekilde ayrılır. Gözetim toplumunda bireyler, veri birikimi sürecine isteyerek ve aktif bir şekilde uyum sağlarlar. Bir alışveriş işlemi sırasında, cüzdanlarından kredi kartlarını hızla çıkarır, müşteri memnuniyetini ölçmek için tasarlanmış anketleri doldurur, en yeni teknolojik ürünleri (cep telefonları, GPS sistemleri vb. gibi) sabırsızlıkla bekler ve satın alıp kullanmaya başlarlar. Sonuç olarak, en küçük hareketleri bile devlet ve kapitalizmin güçleri tarafından gözetim altına alınır. İster reality TV’de ister attığımız her adımda, izlenme dürtüsüne tamamen katılmış durumdayız. Gözetim sistemlerindeki bu dönüşüm, "süper-panoptikon" olarak adlandırılır. Bu, Foucault’nun önceki analizleriyle uyumlu olmakla birlikte, düzen içinde belirli bir değişikliği de ifade eder (Poster,2018:549).

Mark Poster’ın süper-panoptikonu gözetimin bu yeni durumuna açıklık getirerek gözetim fikri ve yöntemlerindeki değişime vurgu yapmaktadır. “Bugünkü iletişim devreleri ve veri tabanları süper-panoptikon’u bir kurum olarak yaratmaktadır. Burası öyle bir kurumdur

ki duvarsız, penceresiz, gözetleme kulesiz bir gözetim yeridir” (Poster’dan akt. Güven, 2007:92). Buna göre teknolojik değişimlerle birlikte panoptik gözetim mekânsal bir aşımaya uğrayarak daha görünür ve daha kapsamlı süper- panoptik modele evrilmiştir.

Disiplin teknikleri artık Foucault’nun öngördüğü gibi, insanları belirli bir alanda organize etme yöntemlerini gerektirmemektedir. Elektronik çağda, kontrol hiyerarşileriyle ilişkili olan mekânsal kısıtlamalar aşılmıştır. Artık tek gereken şey, davranış izleridir: kredi kartı işlemleri, trafik cezaları, telefon faturaları, kredi başvuruları, sosyal güvenlik dosyaları, parmak izleri, gelir kayıtları, kütüphane kayıtları ve benzeri. Bu izleri takip ederek, bir bilgisayar, bireyin özel hayatının tam bir resmini şaşırtıcı bir şekilde çizebilecek bilgiyi toplayabilir (Poster’dan aktaran Akdağ, 2015: 73-74).

Poster’ın dikkat çekmek istediği durum panoptikondaki bireyin öz denetim kazanması her an görülebileceği hissiyle aşılanırken süper-panoptikonda kendi gözetimine katkıda bulunan bireyin içinde bulunduğu duruma karşı bir farkındalık oluşturmamasıdır. “Panoptikon, kendi içsel yaşamlarını geliştirmek isteyen öznelere yaratır. Bunun tersine süperpanoptikon, bu kimliklerin nasıl bilgisayar tarafından yapılandırıldığından haberi olmayan, dağılmış kimliklere sahip bireyler olan nesneler oluşturur” (Lyon, 2006:235). Panoptikon, bilginin merkezini yani kişiyi denetim altında tutarak onun eylemlerinde yönlendirici bir unsur oluştururken süper-panoptik bir gözetimde ise süreç her yere dağılmış olan bilgilerin yeni metotlarla toplanması, işlenmesi ve kodlanması şeklinde kendini gösterir. Bu dağınık fakat kapsamlı gözetimin adımlarının tanımlama, sınıflandırma ve değerlendirme olarak üçe ayrıldığını ifade eden Öztürk (2013), kişilerin bilgilerini paylaştıkları kanallar sayesinde veri tanımlama evresinin gerçekleştiğini açıklar. Bu paylaşım internetteki herhangi bir mecrada ya da bilgilerimizi dikkate alacak ve toplayacak herhangi bir kurumun belgesinin doldurulmasıyla oluşturulur. Sonrasında elde edilen veriler anlamlı bir dizilime tabi olarak sınıflandırılır. Son olarak da sınıflandırılmış veriler üzerinden kişiye dair bir değerlendirme yapılır. Bu durum kişileri benzerleriyle aynı kümede nitelerken, kendisinden farklı özellik barındıranlarla ayırıştırır. Gözetimin bu yönde işleyişi günümüz tüketim pratiklerini, piyasa ve pazarlama yöntemlerini geliştirmek adına birçok olanak sunmaktadır (Öztürk, 2013:140).

Poster’ın süper-panoptikonu bilgisayarlar üzerinden bilgilerimizin alınarak kodlandığı ve bu bilgi alışverişinin devamı için hakkımızdaki paylaşımların işlenerek kaydedildiği bir döngüyü özetler. Günümüzde gözetim, verileri işlenen özneyi tüketime teşvik eden onu

dijital ağlara bağlayıp ona istediği şeyler üzerinden seçenekler sunarak kendisini yakından tanıyor olduğu algısını yaratır. Reklamlar yoluyla kişi önüne çıkan sunumları değerlendirerek tüketime yönelir ve kendini dijital dünyada bu şekilde ifade eder. Süper panoptik gözetim, internet üzerinden sanal bir ortam aracılığıyla kampanya ve akımlar yaratarak kişiyi buna özendirmeye ve onu günlük akışta kalabilmek adına özel yaşantısına kadar tüm bilgilerini pazarlamaya yönlendirir. Gözetime dâhil olunan kısa süreçler otomatik ve günlük edimlerimizi kapsar. Sosyal medya üzerinden yaptığımız beğeni ve paylaşımlar, önümüze çıkan ürün reklamlarına itibar ederek tüketim hareketine katıldığımız alışverişler, popüler akımlara uyarak dijital dünyada toplulukların arasında yerimizi alma isteği süper- panoptik gözetimin bize biçtiği rolleri oynayarak kendimize yeni ve topluma uygun kimlikler yaratmamızla yakından ilişkilidir. Dijital hareketlilik, gözetleyici uygulamalarla verilerimizi daha iyi seçimler ve eylemlerde bulunmamız adına geliştirerek isteklerimizi kodlar ve bize yapmamız gerekenler hakkında yol göstererek bu döneme ait yeni kimliklerin inşasında rol oynar. Dijital dünyada gözetimin süper-panoptik işlediğini ortaya atan Poster’a göre “dijital olarak kodlanan bilgi aracılığıyla yapılan gözetim, veri tabanlarında kullanılan dille yeni özneler yaratır” (Poster’dan aktaran Lyon,1997:265). Veri tabanları, ilişkili kodlamalar üzerinden elektronik ortamda nefes alan benlikler yaratarak yaşamımızı kolaylaştırmak adına dijital ağlar yoluyla çözünür olan kişiler üretir. Bu durum artık sanal gerçeklik alanından kopamayacağımızın da bir işaretidir.

Yalıtık bilgisayarlarda, veriler kişiyi “bölünebilir” hale getirir, ama daha sıkça yaşanan şeyse bilgisayarların ağlarla birbirine bağlanması, veri değiş tokuşunda bulunması, sonuçları karşılaştırması ve enformasyonu biriktirip birleşik bir portre oluşturmaları; biyolojik halimizin üstüne bilinen, bizi ikiye çıkaran, ama ne olursa olsun o tek bedenimize dayalı olarak hareket eden ikinci bir benliktir (Poster,2018:549).

1.5.2. Sinoptikon

Veri denetiminin arttığı bir dünyayla birlikte süper-panoptikon bilgisayarlar ve dijital ağlar üzerinden artan gözetimi ifade etmede oldukça kullanışlıdır. Bununla birlikte kitle iletişim araçlarının artmasıyla kitlelerin sanal dünyaya ait kimseleri gözlemlediği bir dönem başlamıştır. Thomas Mathiesen’in ‘sinoptikon’ kavramı bu durumu açıklayan bir gözetim modeli olarak karşımıza çıkar. “Sinoptikon, panoptikon düzende olduğu gibi az

sayıda gözetleyicinin çoğunluğu gözlemesi değil, çoğunluğun az olanı gözetlemesi, yani çoğunluğun da eski düzenin az sayıdaki gözetleyicilerini gözetleyebilmesi demektir” (Mathiesen’den aktaran Çağan, 2019:38). Bu dönüşüm kitle iletişim araçlarıyla ve yeni teknolojilerle yakından ilişkili olmakla birlikte Mathiesen’in tanımı gereği sinoptikonun ortaya çıkışı panoptikon fikrinden bağımsız değildir. Buna benzer şekilde Bauman da sinoptikonu kitle iletişim araçlarının panoptikon ile eş güdümlü hareketinin bir ifadesi olarak görmektedir. “Bana göre Mathiesen’in ‘sinoptikon’u, aslında daha önce de sözünü ettiğim bir tür ‘kendin-yap panoptikonu’, yani ciddi bir biçimde değiştirilmiş bir panoptikon: gözetimcisi olmayan gözetim” (Bauman ve Lyon, 2016:84) diyerek sinoptikonun panoptik gözetimin temelleri üzerine inşa edildiğini belirtir.

Modern toplumlarda öncelikle telefon ve cep telefonu gibi kitle iletişim cihazları bizleri sinoptik bir gözetime teşvik eder. Ekranın gözlem için oluşturduğu sanal hareketlilik izleyende yeni bir dünya aşılar. Ekranda gördüklerini içselleştiren ve izlediği akışkan kutunun etkisinde kalan gözetmen kendi hayatında da bu canlılığı devam ettirme çabasına tutunur. Böylece yeni kültür kalıpları yahut özentî kimlikler ortaya çıkar. Bununla beraber sinoptik bir gözetim panoptik gözetim gibi değildir. “Panoptikon, insanları seyredilebilecekleri bir konuma zorla getirdi, sinoptikon’un ise baskıya ihtiyacı yoktur; insanları, seyretsinler diye ayartır” (Bauman, 2016a:62).

Kişî televizyonda izleyecekleri için heyecan ve merak duyar ve bunu bir eğlence unsuru olarak görür. Oysa panoptikon, denetleyicilerin onlar için eğlenceden uzak bir çoğunluğu izledikleri evren tasarımıydı. Sinoptikonla beraber medyanın ön plana çıktığı bir gözetimden, hareketsiz karede kalan bir izleyicinin hareketli kutudaki bir yaşama konuk olarak kendini dönüştürdüğü bir etkileşimden söz ederiz. “Çoğunluğun azınlığı izleyerek kendilik biçimlerini oluşturduğu bir toplumsallık biçimi olarak sinoptikon, görmenin ve görüntünün egemen olduğu bir iletişim dünyasının sonucudur” (Baştürk, 2016:220).

Sinoptikon, gözetleyende ilgi ve merak uyandırdığından zorlama unsuru olmaksızın kişiyi gözetime çeker. Bu bakımdan “sinoptikon, ‘toplucu gözetim altına alma; gözetim altındakileri bir noktaya odaklama’ gibi bir özelliğe sahiptir” (Çelik, 2014:141). Televizyon ve diğer kitle iletişim araçları kişide izleme isteğini teşvik ederek gözetimi olağanlaştırır. “Burada, bedenlerin, insanların oturdukları yerde, yerellikten kopartılmayarak, siber mekâna çekilerek, başkalarının hayatını gözetlediği bir gözetim süreci söz konusudur” (Özaygen, 2012:33). Sinoptikon, ekran vasıtasıyla dünyadan

haberdar olmayı, küresel dilde iletişime katılmayı gözetleyerek öğretir. Burada takip edilen heyecanla izlenen programlar, yayınlar ve popüler kültürün temsilcileri anlık akışlardaki davranış ve ifadeleriyle seyredende yakalaması gereken bir gündem algısı oluşturarak onu çoğunluğun diline, kitlelerin aynılaştırmış sesine çağırırlar. Bu çağrı kişinin görünür olması, farkında olarak geri kalmaması ve çağa ayak uydurarak yaygın kanıya bir meşale tutması anlamına gelmektedir.

Sinoptikon’da yereller küreselleri seyretmektedir. (...) Küreseller, aynı anda hem erişilmez hem gözümüzün önünde hem muhteşem hem aleladedir ve erişilmeyecek kadar yüksekte olsalar da aşağıdakilerin hepsinin de peşinden gidebileceği ya da gitmeyi düşleyeceği parlak bir örnek ortaya koyarlar; onlara hem hayranlık duyulur hem de gıpta edilir; bu, yöneten değil, yol gösteren bir hükümdarlıktır (Bauman, 2016a:63-64)

Bauman’ın küreselleri yani ekrandakiler Pierre Bourdieu için ‘fast-thinkers’dır. Popüler kültürün başat elemanları olan bu kimseler bir nevi kişiyi ekrana bağlayıcı tutkal vazifesi görerek onu seyrettikleri akışta tutarlar. Yaygın düşüncelerin sözcüsü olan bu kimseler sinoptik bir temas ile yeni ve birbirine benzer özneler inşa etmeye dolayısıyla gözetimin yüzeyssel bakışını derin bir kimlik arayışına dönüştürmeyle görevli olan kimselerdir. “Benim fast-thinkers, yani tek kullanımlık düşünce uzmanları olarak adlandırdığım kişileri, profesyoneller ‘iyi müşteri’ olarak adlandırırlar. Bunlar çağrılabilen, yapıya uyum sağlayacaklarını, zorluk ve olay çıkarmayacaklarını bildiğimiz insanlardır; üstelik problemsiz bir şekilde bol bol konuşurlar” (Bourdieu, 2019:44). Sinoptikon işte bu türden basmakalıp sözlerin ve görüşlerin zihinlere kazındığı bir gözetim alışverişini doğurur. Düşünmeden ve yeni bir şey üretmeden konuşan, canlandıran, eleştiren medya yüzleri izleyenin sanal bir hatta aralıksız kalmasını sağlar ve gündemden haberdar olma güdüsünü tatmin eder. Süregelen bir alışkanlığa evrilen gözetim faaliyeti evlerin içinde yakından tanınmış bir ‘göz’ yaratarak uygun davranış, söz ve kimlikleri aşılır. Bu sebeple medya, öğretici olduğu kadar yönetici, gözetim unsuru olduğu kadar da benlikleri gözetleyicidir. “Multimedyaaların amacı, kullanageldiğimiz televizyonu bir tür ev teleskopu haline getirmek, meteoroloji örneğinde olduğu gibi bu teleskopla gelecekteki dünyayı görmek-öngörmektir” (Virilio, 2003:20).

1.5.3. Banoptikon

Yeni dijital dünya tüketime, dijital akışlarda etkileşime her an hazır beklerken ve sanal boyutların algısını yayma girişimlerine zemin hazırlarken belirsiz yığınlar olan kitleler içinde yasaklanabilecek, tehdit unsuru olan kimseleri ya da durumları gözetleme ölçeğine tabi tutmuştur. Gözetim, güvenliği ya da süreci korumayı teşvik eden anlamıyla farklı bir modelde karşımıza çıkmaktadır. Didier Bigo'nun 'banoptikon' kavramı güvenlik yaklaşımıyla ilişkili olan gözetim çalışmalarına katkı sağlamaktadır.

Panoptikon modelinden esinlenen ve bunu devletlerin güvenlik politikalarını çözümlemeye dönüştürecektir bir kavramla pekiştirecek olan Bigo, ulusların sınır güvenliğini ve gözetimi dijital yöntemlerin kullanımı üzerinden açıklayabileceği bir arayış içerisinde. "Ortaya çıkan sonuç küresel bir panoptikon değil, Jean-Luc Nancy'nin Agamben tarafından geliştirilen 'ban' (yasak) fikri ile Foucault'nun 'optikon'unu birleştiren 'ban-optikon'dur" (Bauman&Lyon,2016:75). Bigo(2006), Foucault'nun dispoitif ve yönetimsellik kavramlarıyla, Agamben'in düşüncelerinden elde edeceği yönetime dair bir form ile bağıntı kurarak devletlerin olağanüstü hallerde yasak ve istisna olarak kabul ettikleri durumlara açıklık getirmek adına banoptikon kavramını öne sürmektedir. Ona göre güvenlik, yasa ve yasakların çerçevesinde rıza ve yönlendirmeye dayanan yönetimsellikle yakından ilişkilidir. Bununla birlikte bu kavram, ulusların güvenlik önlemleri üzerinden uyguladıkları yasaklama gözetimine atıfta bulunarak tehdit oluşturacak yabancıların ya da toplumun huzuruna engel teşkil edebilecek toplulukların bertaraf edilmesi, küresel güvenlik ağlarının örölmesi, uluslararası iş birliği ve istihbarat servislerinin yaygınlaştırılması gibi çeşitli önlemleri içermektedir. Banoptikon, biyometrik kimlik doğrulama teknolojilerinin kullanımı, ölkelerin sınırlarında kamera gözetimi gibi pek çok teknolojinin güvenlik amaçlı kullanımının örneklendiği durumlar yaratmaktadır (Bigo, 2006:46-50).

Banoptikon, dijital çağda güvenlik söylemi eşliğinde bazı grup ve kimselerin çeşitli teknolojik aletler yoluyla ve risk barındırdıkları gerekçesiyle gözetlenmesi eylemlerini içerir. Uluslar, vatandaşlarının ve topraklarının korunmasını yasal olarak izleyecekleri gözetim süreçleri üzerinden talep ederler. "Buna göre Didier Bigo'nun kavramı olan banoptikon, küresel güvenliğin gözetme teknolojisidir. Bu güvenlik konsepti, herkesin gözetlenmesinden ziyade gözetim uzamına gelecek kişilerin kim olduğuna karar verir. Bu toplumsal dışlama ve uzak tutma stratejisidir" (Yıldırım, 2018:75). Bu bakımdan Foucault ile ilişkili olarak biyo-iktidara ait dispoitif kullanımı üzerinden huzursuzluk ya

da düzeni bozma ihtimali barındıran yabancılar ötekileştirici bir gözetleme çerçevesinde ya normalize edilir ya da sınır dışı bırakılır.

Ban-optikon, kendin-yap tarzı gözetimin “düzeni” sağlama ve yeniden üretmeye yeterli olduğu bölgelerde girişi korur; temelde kendin-yap tarzı gözetimin araçlarından hiçbirine (kredi kartı veya Blackberry türünden) sahip olmayan ve bu nedenle de kendi kendilerine bu gözetimi uygulayacağına güvenilemeyecek kişilerin girişini engeller. (...) Ban-optik aygıtların diğer bir görevi de uyumluluk sağlama konusunda isteksizlik belirtileri gösteren veya bu bağlayıcı kalıpları ihlal etmeyi planlayan bireyleri anında fark etmektir (Bauman ve Lyon, 2016:78).

Görünüşe göre banoptikon tarzı gözetim, dijital radarların kapsamı dışında kalan topluluk ya da kişiler için bir dizi güvenlik tedbirleri sıralayarak onları denetim altında tutabilmektedir. Bu bazen Bigo’nun vurguladığı üzere istenmeyen göçmen topluluğu bazense ülke dışından seyahate gelen bir turist grubu olabilir. Önemli olan tanımlanmış olmak ve takip edildiğin gözler üzerinden bilinir kişi olmaktır. Böylece hiçbir kişi ulus güvenliğinde tehlike meydana getirmeyecek, ihtimalini dahi barındıramayacaktır. Yeni teknolojiler, biz istekli ya da isteksiz olsak da insanlığın küresel çapta görünür olmasını desteklemekte ve bilgi tarayıcıları üzerinden hakkımızda elektronik bilinirlik dosyalarını işlemektedir. Banoptikon da toplumda bilinmedik kimse kalmayacak şekilde bir gözetlemeyi yönlendirir ve yasaklar güvenlik adına alınırken yarattığı karşılıklı güvensizleşme durumu ise çözümsüz bir çelişkiyi tetiklemektedir.

1.5.4. Omnioptikon

Panoptik modelin tek yönlü denetimiyle azınlığın çoğunluğu seyrettiği ve sinoptik modelde kitle iletişim araçları üzerinden gelişen teknolojilerle çoğunluğun azınlığı izlediği gözetim, ilerleyen safhalarla birlikte bütünlüklü bir hal alarak ayrılması güç bir gözetleme edimine dönüşmüştür. Emanuel Dimas de Melo Pimenta ‘omnioptikon’ kavramıyla bu karşılıklı ve kapsamlı gözetim haline açıklık getirmiştir. “Bu model, internet teknolojisinin gelişmesiyle birlikte sosyal paylaşım ağları gibi, gerçek zamanlı küresel ağlar üzerindeki iletişimle, bilgi akışının sürekli değiştiği ve yenilendiği, ‘herkesin herkes tarafından izlenebildiği, gözlenebildiği, kontrol edilebildiği’ durumu anlatmaktadır” (Bozoğlu, 2018:279).

Pimenta (2010), omnioptikon kavramına ışık tutan panoptikon mimarisinden ve Campanella'nın Güneş Ülkesi eserinden bahsederek gözetimle ilgili fikirlerini açıklar. Buna göre Güneş Kent'te herkes kolektif bir tutumla hareket eder ve hayat müşterektir: "Onlarda her şey ortaktır. Paylaşma işini yöneticiler görür. Bununla birlikte bilimler, şerefler ve dünya nimetleri öylesine dağıtılmıştır ki kimse bunları başkasının zararına ele geçirmeyi düşünemez" (Campanella, 2017:27). Özel mülkiyet kavramı olmaması ülkeye olan bağlılığı artırmak içindir ve mimari bakımdan panoptikonu andıran bir çember betimlemesiyle yedi farklı katmandan oluşmaktadır. En üst katmandaki yönetici ve nihai hüküm veren mekanizma aynı zamanda iyi bir gözetmendir. Pimenta'ya göre ideal bir kent tasarısı olarak yazılmış bu ütopya Bentham'a ışık tutacak ve onun benzer bir tek bakış mimarisini kurgulamasıyla ideal bir hapishane modeline dönüşecektir. Panoptikon'daki binanın daireselliği, her yere ışık tutarak görünmeyecek nokta bırakmayan hesaplaması ve gözün her yerdeliğini savunması tıpkı Güneş Kent'te gölgelere yer bırakmayan açıklığın devamı niteliğindedir. Panoptikon sistemi unutulmaya yüz tutsa da Bentham'ın ileri görüşlü olduğunu savunan Pimenta, küresel bir dijital dönüşümün eşiğindeyken 1975'te Foucault'nun 'Hapishanenin Doğuşu' eseriyle panoptikonu yeniden gündeme getirdiğini işaret eder. Foucault ile panoptik tasarımlar üzerinden başlayan gözetim çalışmaları, Mathiesen'in panoptikona karşıt olarak geliştirdiği sinoptikon ile devam eder. Az denetmen tarafından çok kişinin gözetlendiği sistem karşısında kitlelerin gelişen teknolojik araçlarla seçilmiş azı izlediği bir sinoptik sistem geliştirilir. Pimenta, bu noktada omnioptikon kavramını ortaya atarak bu iki modele bir başkasının da eklenebileceğini ve bunun hem panoptikon hem de sinoptikon etkilerinin iş birliğinde çalışan herkesin herkesi izleyebileceği bir sistem olduğunu ifade eder. Omnioptikonla birlikte insanlığın küresel ağlar üzerinden çok yönlü ve sanal hiper iletişimi deneyimlemesi mümkün hale gelmiştir (Pimenta, 2010:260-272).

Omnioptikon, gözün sınırlarını aşarak gözetleyen ve gözlenen arasındaki hiyerarşiyi ortadan kaldıran bir yapıdır. Gözetim, hayatımıza katılan dijital araçlarla beraber artık yediden yetmişe herkesin günlük sıradan eylemlerinden biridir. İnternetin bağlı olmadığı ev, onu kullanarak sanal ortamlarda çeşitli şekillerde bulunmayan kimse nerdeyse yoktur. İnternet teknolojilerine herkesin ulaşabilmesi ve sosyal medyanın ücretsiz olmasıyla birlikte gözetmen ve gözetlenen arasındaki fark kalkmış, herkesin herkesi sürekli ve karşılıklı bir şekilde izliyor olduğu bir toplum ortaya çıkmıştır. "Bu niteliği ile

omnioptikon kavramı, siber ortamda herkesin karşılıklı bir şekilde birbirini izlemesini ifade etmekte ve yine gözetim pratiklerinin değişen doğasından hareketle, ‘gönüllü gözetim’ üzerinden inşa edilen yeni bir toplumsal kültüre gönderme yapmaktadır” (Okmeydan, 2017:61).

Herkesin herkese görünür olması, herkesin belli bir ağ frekansında belirsiz birçok gözün muhatabı olması ve aynı şekilde herkesin teşhir eden gözlerden biri olması durumu iletişimin tahakkümünü kanıtlar niteliktedir. Rıza bazlı ve karşılıklı işleyen gözetim hayatlarımızın her an denetim altında olduğu ve panoptikon misali ışksız yerin olmadığı bir evren yaratır. Bu devingen döngü küresel bir bakışla varlığımızı kuşatır. Hem görünür olmak artık var olmamızın bir koşuludur hem de hayatımızdaki mikro iktidarlar her yerdedir. Bununla birlikte panoptik anlamda güvenlik ekseninde bilgilerimizi vermeye yükümlüyüzdür. Sinoptik anlamda da kitle iletişim üzerinden gözetime kendi irademizle bağımlıyızdır. Bu durum bir ikirciklenme yaratsa da çağa uygun olmak adına popüler akış kültürünün bir parçası oluruz. Omnioptikon, gözetimin taraflarının iç içe geçtiğini ve gözetimin hayatımızın merkezinde yer aldığını betimleyen bir modeldir. Bununla birlikte görüntüdeki ve bilgi akışındaki bu saydamlık gözetimin temelinde yatan yönetimin doğasındaki güç erkine doğrudan aykırıdır. Buradan hareketle erişilebilir olmanın güçsüzlüğün yan ifadesi olduğu bir durum ortaya çıkar. Pimenta’ya göre bu durum bilginin eşit dağılımının yanılgısıyla açıklanmaktadır.

Pimenta (2010)’ya göre bilgi güçtür. Fakat güç, panoptik gözetimde olduğu gibi asimetrik bir bilgi konumlaması istediğinden omnioptik gözetimle birlikte oluşan simetrik bilgi akışları buna engel olur. Dolayısıyla Pimenta’nın omnioptik gözetimi temel alan saydam bilgi alışverişlerinin olduğu düşük güç toplumu ortaya çıkar. Düşük güç toplumunda omnioptikon model, bireylere bilginin simetrik biçimde yayıldığı algısını aşılariken asimetrik olan büyük çaplı bilgi akışının kontrol edilmesine göndermede bulunur. Bu da eşitlikçi yanılsamayı besleyerek demokrasi ve bireysel hakları koruyacak yeni gözetim araçlarının kurulacağı söylemiyle pekişmektedir (Pimenta,2010:302-303).

1.5.5. Katoptikon

Gözetim çalışmalarında görülen son modellerden biri de katoptikondur. Omnioptikon’da bilginin dijital araçlarla simetrik dağılımı Pimenta’ya göre düşük güç toplumunu yaratmaktaydı çünkü ona göre gözetim, yönetimi içinde barındıran gücün resmedilişi,

sınıflar arası farkın ifadesidir ve bu yüzden gözetenin güçlü olması üzerinden işler. Gözetimde herkesin herkesi eşit gözleyebilmesi de bu yüzden ona göre bir yanılgıdan ibarettir. Fakat bu yeni model katoptikon, temelde herkesin herkesi istediği gibi gözleyebileceği simetrik bağlantıları referans almaktadır. Panoptikon mimarisi üzerinden ona karşıt bir perspektifle ve Steve Mann'ın alttan gözetim kavramıyla ilişkili olarak Jean-Gabriel Ganascia'nın tasarladığı 'katoptikon' herkesin sınırsız, karşılıklı ve eşit ölçüde birbirini gözetleyebildiği bir gözetim şekline atıfta bulunur.

Ganascia (2009), gözetimin ayna kulesi temelli bir mimari olan katoptikon ile ilgili olduğunu ve katoptikonun panoptikona zıt bir mantıkla tanımlandığını ifade eder. Ganascia'nın katoptikon kavramı Steve Mann'ın alttan gözetim dediği şeyle ve Bentham'ın panoptikon modeliyle birlikte açıklanabilir. Günümüzde yeni teknolojilere eşit erişim imkânları ve web kameraları, arama motorları, sosyal ağların gelişmesiyle Steve Mann'ın savunduğu alttan gözetime uygun şekilde şeffaf bir sanal yaşam yaygınlaşmıştır. Steve Mann alttan gözetim (sousveillance) kavramıyla gözetmenin toplumsal olarak altta olduğunu savunur ve herkesin herkesi izleyebildiği bir gözetim rejiminde fikirlerini kitlelere empoze etmenin giderek zorlaştığını söyler. Yasal gücün sürekli onu izleyenlerin hâkimiyetinde olması yönetimin merkezde yer almasını azaltarak onu hareketli ve akışkan olmaya iter. Altan gözetim herkesin herkese yükümlü, denetleyici ve şeffaf olduğu bir denge rejimini doğurur. Bununla birlikte Ganascia, panoptikon modelinden bahsederek kendi modeliyle farklılıklarını sunar. Panoptikon gözetmenin merkezde bir kulede mahkumları izlediği, izlenenler arasında izolasyon bulunan ve gözetmenle gözetilen arasında asimetrik ilişkiyi baz alan, hücrelerin şeffaflığıyla bilinen bir modeldir. Katoptikon mimarisi, panoptikonun kulesinin bir ayna kulesiyle değiştirilerek yeniden yorumlanmasıdır. Katoptikon, panoptikonun benzer ve zıt yönleriyle üç gözetim ilkesine dayanmaktadır. Katoptikonda ilk prensip toplumun bütünüyle şeffaflığı, ikincisi simetriyi baz alacak şekilde herkesin herkesi izleyebilme imkânı, üçüncüsüyse herkesin herkesle iletişim ve bilgi alışverişinde bulunabilmesidir. Bu da panoptikonda olanın aksine hiyerarşiye yer bulunmayan bir yapıyı meydana getirir. Katoptikon, Steve Mann'ın ortaya atmış olduğu yansımacılık kavramına dayanır. Yansımacılık, bürokratik organizasyonlar karşısında teknolojinin kullanımının bir ayna işlevi gördüğünü anlatmaktadır. Katoptikon da katoptrik yani yansımayla ilgili olan ayna ve ışığın yansıması çalışmasına ithafen bu isimle adlandırılmıştır. Katoptikonun iki

önemli özelliği ise statü farkını ortadan kaldıracak biçimde eşitsizlik üretememesi ve içinde bulunduğu ortamın tamamen şeffaf olmasıdır (Ganascia, 2009:252-260).

Katoptik tasarım, merkezine ayna kulesini koyarak herkesin birbirine açık ve görünür olduğu bir dünya tasvir eder. Toplumun şeffaflığını, gözetim konusundaki eşitliğini ve herkesin herkesle kesintisiz iletişimini sağlayan bu sistem alttan gözetim toplumunda öngörüldüğü üzere rızaya bağlı bir işlerlik gösterir. “Steve Mann’ın ileri sürdüğü alttan-gözetim kavramı orijinal haliyle, her izleyicinin kaydedilen tüm enformasyona serbestçe erişimi gönüllü olarak verdiği anlamına gelir. Genellikle, enformasyonu kaydeden insanlar olayın içinde yer alırlar ve katılımcılar kayıt yapıldığının farkındadırlar” (Ganascia, 2016:189). Günümüzde sokakta ya da komşu apartmanda vuku bulan bir tartışmanın kameralara alınarak paylaşılması ya da mutlu anların, önemli açıklamaların canlı yayın yapılarak binlerce insana bir anda ulaştırılması gibi örnekler bu farkındalığı ve gösteriye olan yatkınlığı kanıtlar niteliktedir. Katoptikonun eşit haberleşme ve eşit gözetleme hakkı var etmesi ne kadar olumlu ve uzlaşı yaratmış bir durum gibi görünse de olumsuz durumlar yaratması da bir o kadar kaçınılmazdır.

Merkezindeki kulenin içinde kimsenin bulunmadığı Katoptikon’un mimarisindeki görünür eşitlik, iktidarın eşit dağıtıldığı anlamına gelmez. Yeni gruplar, Katoptikon tarafından işgal edilen toplumsal alanda kendi iktidarlارını dayatırlar. Ancak, bu yeni iktidarlارın meşrulaştırılması, Panoptikon’daki iktidarlardan çok farklıdır. Daha özel olarak, bilginin otoritesi kaybolmaktadır (Ganascia, 2016:194).

Gözetimin sınırlarının silinmesi, herkesin birbiri üzerinde otorite oluşturabilmesi birçok tehlikeyi de beraberinde sürükler. Bunlardan biri bilgilerinize ulaşan kimselerin güvenilir olup olmadığı sorunsalıdır.

“Katoptikonun eşitlikçi yaklaşımına farklı bir bakış olarak, kullanıcıların gözetleme ve gözetlenme açısından birbirlerine karşı zorbalık derecesine varan tutum ve davranışlar sergilemeleri gibi olumsuz durumlar ortaya çıkabilmektedir. Gözetleme gücünü eline geçiren kullanıcılar diğer kullanıcılar üzerinde kendi hakimiyet ve zorbalıklarını kullanabilmektedirler” (Anamur ve Topsakal, 2019:39).

Bu durum, sapkın kişilerin medya araçları üzerinden çeşitli rahatsızlıklar yarattığı ve başkalarının mağduriyetine sebebiyet verdiği günümüzün önemli sanal âlem problemlerinden biri olan siber zorbalığı açıklamaktadır. İnternete sınırsız erişim ve kişiler arasında paravan olmadan gerçekleşen gözetim, çeşitli hakaret, saplantılı tutum ve tavırlarla kişiyi baskı altında bırakma, alaycı ve iğneleyici sözlerle itham etme gibi

eylemleri içeren siber zorbalığa zemin hazırlayabilmektedir. Öte yandan bilginin kimin egemenliği altında olduğu muğlaklaştığından ve erişilebilirlik hazır bir hal aldığından hızlı gözetleme pratiklerine dayalı kitleler, tanınır birey olma özelliğini yitirerek anonimleşme tehlikesi yaşarlar. Herkesin görünürlüğü ayırt edilmeyi zorlaştırır, çoğu kez farkları ortadan kaldırır ve toplumu sanal çokluk olarak dünyaya yabancılaştırır.

Toplumsal alan artık, Panoptikon'un imajı olan, akademisyenler tarafından aydınlatılan politikacılar gibi bir grup yetkilendirilmiş kişinin düzenlediği merkezi bir yapı değildir, aksine çok sayıda toplumsal grubun birbirine karşı çıktığı ve her birinin kendi yolundan gittiği tümüyle merkezini kaybetmiş bir çevredir. Diğer bir deyişle, toplumsal alanın tipik bir Katoptikon yapısı olarak örgütlendiği görünür (Ganascia, 2016:202).

Ganascia (2009), alttan gözetim mantığı üzerine kurguladığı katoptikon yapısı için, gözetimde tarafların eşitliğini sağladığını fakat otoritelerin merkezi konumunu zedeleyecek türde bir sürekli bakışa muhatap olarak baskılanmasıyla yönetimin merkezini kaybedeceğini savunmuştu. Bu durum yönetimin görünürlüğü ve inandırıcılığını olumsuz etkilediğinden onu izleyicileriyle olan ilişkisinde daha aktif ve katılımcı olmaya itmektedir. Bununla birlikte Ganascia, katoptikonun küreselleşmesiyle hukuk devletinin son bularak yeni bir siyasal düzenin oluşma ihtimalini sorgular. Buna mutlak monarşinin sona ermesiyle özel ve kamusal alan ayrımının ortaya çıkışını örnek verir. Katoptikonun evrenselleşmesiyle birlikte özel alan ve kamu arasındaki ayrımın sonlanmasının yanı sıra sosyal sanal ağların yükselişi ve yüksek görülebilirlik halinin mahremiyetin de bir sonu olabileceği çıkarımı üstünde durur (Ganascia, 2009:265-266). Katoptik model, küreselleşmenin aidiyeti tahrip edeceği bir gelecekle beraber normsuz ve yozlaşmış bir topluma kapı aralar. Bu da Durkheim'ın birbiriyle bağları kopuk, güven ve değerlerini kaybetmiş toplumundaki 'anomi' tanımını akıllara getirir. Katoptikonun şeffaflığı ve sınır tanımayan enformasyon edinme bağlılığı; sapkın davranışların artışı, toplumsal uyumun çözülmesi gibi sorunlara neden olabilmekte ve bu da farklı bir düzenin ayak seslerini duyurmaktadır.

2. BÖLÜM: YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Modeli

Bu tez çalışmasında gözlemlerin ve ölçüm tekniklerinin tekrarlanabildiği yöntemleri kullanan ve sayısal araştırmalarla yürütülen nicel araştırma kullanılacaktır. Araştırma, mevcut durumu olduğu gibi tanımlamayı amaçlayan tarama yöntemi modelini takip etmektedir. Tarama modeli “geçmişte ve halen var olan durumu var olduğu şekilde betimlemeyi amaçlayan bir araştırma yaklaşımıdır (Karasar, 2015). Buna göre mevcut araştırma betimsel analiz yöntemi kullanılarak yürütülmüştür.

2.2. Evren Örneklem

Evren, araştırmacının araştırma grubunu oluşturmaktadır. Araştırma kapsamında ortaya çıkan grubun tamamı evren olarak nitelendirilebilir (Altunışık vd., 2012). Bu bağlamda çalışmanın evreni üniversite öğrencileridir. Araştırmanın örneklemi Sakarya Üniversitesi İletişim Fakültesi’nde öğrenim gören 348 öğrenci oluşturmaktadır. Araştırmada evreni temsil etmesi için bir örneklemeye gidilmiştir ve kartopu örnekleme yönteminden yararlanılmıştır. Kartopu örnekleme yöntemi, istatistiksel örnekleme yöntemlerinden biridir. Bu yöntemde, popülasyon içinde rasgele bir başlangıç noktası seçilir ve ardından belirli bir aralıkta bulunan bireyler örneklem grubuna dahil edilir. Örnekleme sürecinde, her bir bireyin seçilme olasılığı eşit olmak zorundadır (Karasar, 2015).

2.3. Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplama aracı olarak araştırmacı tarafından geliştirilmiş kişisel bilgi formu ve Asıl (2017) tarafından geliştirilmiş dijital gözetime ilişkin algı ölçeği kullanılmıştır. Ölçek toplamda 31 madde ve yedi alt boyuttan oluşmaktadır. Ölçeğin Chronbach Alpha güvenilirlik katsayısı .85 olarak bulunmuştur (Asıl, 2017). Bu araştırmada ölçeğin güvenilirlik katsayısı .74 olarak bulunmuştur.

2.4. Verilerin Analizi

Araştırmaya katılanların demografik verilerine yönelik kategorik sorulara verdikleri yanıtlara frekans analiz uygulanmış, verilerin dağılımı “n” ve “%” olarak tablolarda

sunulmuştur. Sonrasında, demografik verilere göre Dijital Gözetim Algıları ölçeği ve alt boyutlarının farklılık gösterip göstermediği anlamlılık testleri ile analiz edilmiştir. Hangi analizin kullanılacağına karar vermeden önce, verilerin normal dağılıma uyup uymadığı Kolmogorov-Smirnov ve Shapiro-Wilk sınamaları ile değerlendirilmiştir. Ayrıca verilerin çarpıklık ve basıklık değerleri incelenmiş -1.5 ile +1.5 aralığında olduğu gözlenmiştir (Tablo 2). Normal dağılıma uymayan verilerin; analizi için iki grup karşılaştırmalarda Mann Whitney U testi, ikiden fazla grubun karşılaştırılmasında ise Kruskal Wallis H testi kullanılmıştır. Anlamlı çıkan analizlerde hangi gruplar arasında fark olduğunun belirlenmesi için Mann Whitney U testi ile ikili karşılaştırmalar yapılmıştır. Ölçek ve alt boyutları arası ilişki Spearman Korelasyon testi ile değerlendirilmiştir (Tabachnick ve Fidell, 2013). Araştırmanın analizinde SPSS v23 istatistik programı kullanılmıştır.

	Kolmogorov-Smirnov			Shapiro-Wilk		
	Statistic	df	Sig.	Statistic	df	Sig.
Gözetim Yaklaşımı	,152	348	,000	,921	348	,000
Güvenlik Yaklaşımı	,072	348	,000	,981	348	,000
Mahremiyet Yaklaşımı	,141	348	,000	,949	348	,000
Gözetim Farkındalığı	,081	348	,000	,976	348	,000
Teknoloji Yaklaşımı	,110	348	,000	,969	348	,000
Gözetimi Kabullememe	,105	348	,000	,986	348	,002
Gözetimi Kabulleme	,255	348	,000	,706	348	,000
Dijital Gözetime İlişkin Algi	,131	348	,000	,885	348	,000

Tablo 2: Normal Dağılım Analizleri

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Araştırmada kullanılan ölçeğin güvenirliği Cronbach's Alpha kat sayısı ile değerlendirilmiş ve ileri derecede güvenilir olarak bulunmuştur (Tablo 2).

	Cronbach's Alpha	n
Dijital Gözetim Algıları Ölçeği	,744	31

Tablo 3: Güvenirlik Analizleri

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

3. BÖLÜM: BULGULAR

		Sıklık (n)	Yüzde (%)
Cinsiyet	Kadın	181	52,0
	Erkek	167	48,0
Sınıf	1.sınıf	91	26,1
	2.sınıf	78	22,4
	3.sınıf	94	27,0
	4.sınıf	85	24,4
İnternet Kullanım Süresi	0-3 saat	142	40,8
	3-6 saat	126	36,2
	6 saat üzeri	80	23,0
Gelir	11.402-23.000TL	91	26,1
	23.001-30.000TL	55	15,8
	30.001-40.000TL	52	14,9
	40.001-50.000TL	77	22,1
	50.000TL ve üzeri	73	21,0
	Toplam	348	100,0

Tablo 4: Araştırmaya Katılanların Demografik Verilerinin Dağılımları

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Araştırmaya katılanların demografik dağılımları değerlendirildiğinde; %52'sinin kadın, %27'sinin 3.sınıf, %40,8'inin 0-3 saat internet kullanım süresine sahip olduğu, %26,1'inin 11.402TL-23.000TL arasında gelire sahip olduğu tespit edilmiştir.

Dijital Gözetim Algısı	Ort.	S.S.
1 Kurumsal işletmeler çalışanlarını disipline etmek için gözetlerler.	3,74	1,029
2 Devlet vatandaşları hakkında bilgi edinerek kendi gücünü artırır.	3,61	1,063
3 Kâr amaçlı kurumlar müşterilerine en iyi ürün ya da hizmeti üretmek için onlar hakkında bilgi edinmeye çalışırlar	3,92	1,015
4 Şirketler kişisel verilerimizi rekabet ortamında ayakta kalabilmek ve daha çok para kazanabilmek için kullanırlar	4,08	1,084
5 İşyeri, okul, alışveriş merkezi ve sokaklarda güvenlik kameraları sayesinde kendimi güvende hissedirim	3,43	1,146
6 Gözetim uygulamalarının, suçluların yakalanmasında önemli bir rolü vardır	3,56	1,123
7 Suç oranının yüksek olduğu yerlerde toplumsal güvenlik için her birey mahremiyetinden taviz verebilmelidir	3,20	1,268
8 Gözetim uygulamaları caydırıcıdır	3,31	1,119
9 Devlet ve devlete bağlı kurumlar gözetim teknolojilerini toplumun güvenliği için kullanırlar	3,53	1,061
10 Gerçekten güvenli bir ortam için kişisel alanımı daraltmaya razı olabilirim	3,19	1,265
11 Gözetim teknolojileri özgürlüğü kısıtlar	3,18	1,079
12 Güvenlik hedefli bile olsa kişisel veriler bireyin haberi olmadan elde ediliyorsa bu mahremiyet ihhalidir	4,27	1,031
13 Yanlış bir şey yapmasam neden gözetleneyim	3,26	1,192
14 Kredi kartı bilgilerime ve alışveriş alışkanlıklarına dair bilgileri alışveriş yaptığım tüm kurumsal şirketlerin bildiğini düşünüyorum	3,82	1,048
15 Bilgisayarında internet üzerindeki tüm aktivitelerimi kayıt altına alan ve başka yerlere ileten casus bir yazılım olma ihtimalini oldukça yüksek görüyorum	3,72	1,081
16 İnsanların vücutlarına çipler takarak onları takip etmek günümüzde gerçekleştirilebilir bir hadisedir	3,05	1,111
17 Şahsımla ilgili veriler toplanmakla kalmıyor, sürekli takip edilerek sık sık güncelleniyor olabilir	3,76	1,005
18 Eğitim, sağlık, güvenlik, aile, iş, haberleşme, eğlence vb. verilerim toplanıyor ve kurumlar arasında paylaşıyor olabilir	3,81	,968
19 Cep telefonlarıyla gönderdiğim tüm mesajların operatörlerin veri tabanlarında depolandığını düşünüyorum	4,11	,983
20 Telefon dinleme faaliyetleri yalnızca şüpheli şahısları değil herkesi kapsıyor olabilir	3,98	,937
21 Uydular aracılığıyla evlerimizin içinin bile görüntülendiğini düşünüyorum	2,86	1,220
22 Telefon konuşmalarım dinleniyorsa cep telefonu kullanmaktan vazgeçerim	1,82	1,096
23 Sosyal medya hesaplarımdaki paylaşımlarım denetleniyorsa hesabımı kapatırım	1,97	1,142
24 Kurumsal e-posta hesabımı özel işlerim için kullanmam	3,48	1,167
25 Arama motorlarında kalan çerezleri (arama geçmişi) temizlerim	3,27	1,248
26 Kişisel verilerimi depoluyorsa, internet bankacılığını kullanmam	2,70	1,039
27 Sosyal medya hesaplarındaki yer bildirimi paylaşımlarımı azaltırım	3,25	1,067
28 Kişisel veriler izinsiz toplanmamalıdır	4,42	1,031
29 Toplanan kişisel veriler yetkisi olmayanlarla paylaşılmamalıdır	4,49	,971
30 Bireyler kimin tarafından gözetim altında tutulduğunu mutlaka bilmelidir	4,35	,983
31 Bireyler neden gözetim altında tutulduğunu mutlaka bilmelidir	4,51	,893

1: Kesinlikle Katılmıyorum – 5: Kesinlikle Katılıyorum

Tablo 5:Araştırmada Kullanılan Dijital Gözetim Algıları Ölçeğine Ait İfadelerin Değerlendirilmesi

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Araştırmada kullanılan Dijital Gözetim Algıları ölçeğine ait ifadeler değerlendirildiğinde; en yüksek ortalama puana sahip ifadelerin; “Bireyler neden gözetim altında tutulduğunu mutlaka bilmelidir” (ort: 4.51) ve “Toplanan kişisel veriler yetkisi olmayanlarla paylaşılmamalıdır” (ort: 4.49) ifadeleri olduğu, en düşük ortalama puana sahip ifadelerin ise; “Sosyal medya hesaplarımdaki paylaşımlarım denetleniyorsa hesabımı kapatırım.” (ort:1.97) ve “Telefon konuşmalarım dinleniyorsa cep telefonu kullanmaktan vazgeçerim.” (ort: 1.82) ifadeleri olduğu tespit edilmiştir.

	Minimum	Maximum	Ortalama	Standart Sapma
Gözetim Yaklaşımı	4	20	15,35	2,704
Güvenlik Yaklaşımı	8	30	20,22	5,071
Mahremiyet Yaklaşımı	3	15	10,70	2,049
Gözetim Farkındalığı	5	25	18,18	3,437
Teknoloji Yaklaşımı	3	15	10,94	2,274
Gözetimi Kabullenmeme	6	30	16,49	3,901
Gözetimi Kabullenme	4	20	17,78	3,323
Dijital Gözetime İlişkin Algı	69	152	109,67	11,410

Tablo 6: Dijital Gözetim Algıları Ölçeği ve Alt Boyutlarının Değerlendirilmesi

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Dijital gözetim algıları ölçeği ve alt boyutları değerlendirildiğinde; gözetim yaklaşımı alt boyut puanı $15,34 \pm 2,70$, güvenlik yaklaşımı $20,22 \pm 5,07$, mahremiyet yaklaşımı $10,7 \pm 2,04$, gözetim farkındalığı $18,18 \pm 3,43$, teknoloji yaklaşımı $10,94 \pm 2,27$, gözetimi kabullenmeme $16,49 \pm 3,90$, gözetimi kabullenme $17,78 \pm 3,32$ ve Dijital Gözetime İlişki Algı düzeyi $109,67 \pm 11,41$ olarak bulunmuştur.

	Cinsiyet	n	S.Ort	z	p*
Gözetim Yaklaşımı	Kadın	181	175,79	-,252	,801
	Erkek	167	173,10		
Güvenlik Yaklaşımı	Kadın	181	165,58	-1,726	,084
	Erkek	167	184,17		
Mahremiyet Yaklaşımı	Kadın	181	160,49	-2,743	,006
	Erkek	167	189,68		
Gözetim Farkındalığı	Kadın	181	177,39	-,560	,575
	Erkek	167	171,37		
Teknoloji Yaklaşımı	Kadın	181	179,48	-,971	,332
	Erkek	167	169,10		
Gözetimi Kabullenmeme	Kadın	181	181,46	-1,348	,178
	Erkek	167	166,96		
Gözetimi Kabullenme	Kadın	181	180,46	-1,207	,227
	Erkek	167	168,04		
Dijital Gözetime İlişkin Algı	Kadın	181	176,57	-,401	,689
	Erkek	167	172,25		

*Mann-Whitney U testi

Tablo 7: Cinsiyete Göre Dijital Gözetim Algıları Ölçeği ve Alt Boyutlarının Değerlendirilmesi

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Cinsiyete göre Dijital Gözetim Algıları ölçeği ve alt boyutları değerlendirildiğinde; mahremiyet yaklaşımı alt boyutunda istatistiksel olarak anlamlı bir fark belirlenmiştir ($p=0.006$). Erkek katılımcıların dijital gözetimde mahremiyet algılarının, kadınlara göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

	Sınıf	n	S.Ort	X ²	p*
Gözetim Yaklaşımı	1.sınıf	91	170,88	13,088	,004
	2.sınıf	78	209,61		
	3.sınıf	94	162,15		
	4.sınıf	85	159,81		
Güvenlik Yaklaşımı	1.sınıf	91	194,21	80,794	,000
	2.sınıf	78	247,29		
	3.sınıf	94	149,26		
	4.sınıf	85	114,52		
Mahremiyet Yaklaşımı	1.sınıf	91	184,01	4,184	,242
	2.sınıf	78	186,38		
	3.sınıf	94	168,97		
	4.sınıf	85	159,53		
Gözetim Farkındalığı	1.sınıf	91	187,45	49,344	,000
	2.sınıf	78	111,68		
	3.sınıf	94	173,43		
	4.sınıf	85	219,46		
Teknoloji Yaklaşımı	1.sınıf	91	161,02	39,723	,000
	2.sınıf	78	121,67		
	3.sınıf	94	202,35		
	4.sınıf	85	206,62		
Gözetimi Kabullememe	1.sınıf	91	191,40	36,884	,000
	2.sınıf	78	115,22		
	3.sınıf	94	182,38		
	4.sınıf	85	202,09		
Gözetimi Kabullenme	1.sınıf	91	171,25	4,972	,174
	2.sınıf	78	170,53		
	3.sınıf	94	192,35		
	4.sınıf	85	161,89		
Dijital Gözetim İlişkin Algı	1.sınıf	91	191,60	3,850	,278
	2.sınıf	78	163,42		
	3.sınıf	94	170,37		
	4.sınıf	85	170,93		

*Krukal Wallis H testi

Tablo 8: Sınıfa Göre Dijital Gözetim Algıları Ölçeği ve Alt Boyutlarının Değerlendirilmesi

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Sınıfa göre Dijital Gözetim Algıları ölçeği ve alt boyutları değerlendirildiğinde; gözetim yaklaşımı (p=0.004), güvenlik yaklaşımı (p=0.000), gözetim farkındalığı (p=0.000),

teknoloji yaklaşımı ($p=0.000$), gözetimi kabullenmeme ($p=0.000$) alt boyutlarında istatistiksel olarak anlamlı bir fark belirlenmiştir ($p<0.05$). Farkın hangi boyutlar arasında olduğunda belirlenmesi amacıyla Mann-Whitney U testi ile ikili karşılaştırmalar yapılmıştır. Sonuçlara göre; 2. Sınıfların gözetim yaklaşımı algıları, diğer sınıflara göre yüksek bulunmuştur. 1 ve 2. Sınıfların güvenlik yaklaşımı algıları, diğer sınıflara göre yüksek bulunmuştur. 2.sınıfların gözetim farkındalığı diğer sınıflara göre düşük bulunmuştur. 4.sınıfların gözetim farkındalığı 2 ve 3. Sınıflara göre yüksektir. 3 ve 4. Sınıfların teknoloji yaklaşımı diğer sınıflara göre yüksektir. 2. sınıfların gözetimi kabullenmeme düzeyleri diğer sınıflara göre düşüktür.

	İnternet	n	S.Ort	X ²	p*
Gözetim Yaklaşımı	0-3 saat	142	168,03	1,709	,426
	3-6 saat	126	174,34		
	6 saat üzeri	80	186,24		
Güvenlik Yaklaşımı	0-3 saat	142	174,23	,189	,910
	3-6 saat	126	172,28		
	6 saat üzeri	80	178,48		
Mahremiyet Yaklaşımı	0-3 saat	142	175,93	,241	,887
	3-6 saat	126	175,92		
	6 saat üzeri	80	169,73		
Gözetim Farkındalığı	0-3 saat	142	183,86	9,382	,009
	3-6 saat	126	183,06		
	6 saat üzeri	80	144,41		
Teknoloji Yaklaşımı	0-3 saat	142	195,96	14,056	,001
	3-6 saat	126	169,20		
	6 saat üzeri	80	144,76		
Gözetimi Kabullenmeme	0-3 saat	142	154,56	9,767	,008
	3-6 saat	126	191,14		
	6 saat üzeri	80	183,69		
Gözetimi Kabullenme	0-3 saat	142	201,56	21,914	,000
	3-6 saat	126	164,71		
	6 saat üzeri	80	141,89		
Dijital Gözetim İlişkin Algı	0-3 saat	142	181,48	7,470	,024
	3-6 saat	126	183,71		
	6 saat üzeri	80	147,61		

*Kruskal Wallis H testi

Tablo 9: İnternet Kullanım Süresine Göre Dijital Gözetim Algıları Ölçeği ve Alt Boyutlarının Değerlendirilmesi

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

İnternet kullanım süresine göre Dijital Gözetim Algıları ölçeği ve alt boyutları değerlendirildiğinde; gözetim farkındalığı ($p=0.009$), teknoloji yaklaşımı ($p=0.001$), gözetimi kabullenmeme ($p=0.008$), gözetimi kabullenme ($p=0.000$) alt boyutlarında ve Dijital Gözetim Algıları ölçeği genelinde istatistiksel olarak anlamlı bir fark belirlenmiştir ($p=0.024$). Farkın hangi boyutlar arasında olduğunda belirlenmesi amacıyla Mann-Whitney U testi ile ikili karşılaştırmalar yapılmıştır. Sonuçlara göre; 6 saat ve üzeri internet kullanımı olanların gözetim farkındalıkları ve teknoloji yaklaşımları düşüktür. 3-6 saat ve 6 saat üzeri internet kullananların gözetimi kabullenmeme düzeyleri, 0-3 saat arası kullananlara göre yüksektir. 0-3 saat internet kullananların, diğerlerine göre gözetimi kabullenme düzeyleri yüksektir. 6 saat ve üzeri internet kullananların ise dijital gözetime ilişkin algıları, daha az internet kullanım süresine sahip olanlara göre düşüktür.

	Gelir	n	S.Ort	X ²	p*
Gözetim Yaklaşımı	11.402-23.000TL	91	181,72	5,436	,245
	23.001-30.000TL	55	195,67		
	30.001-40.000TL	52	161,60		
	40.001-50.000TL	77	160,12		
	50.000TL ve üzeri	73	173,90		
Güvenlik Yaklaşımı	11.402-23.000TL	91	172,91	2,887	,577
	23.001-30.000TL	55	181,55		
	30.001-40.000TL	52	154,77		
	40.001-50.000TL	77	183,10		
	50.000TL ve üzeri	73	176,16		
Mahremiyet Yaklaşımı	11.402-23.000TL	91	164,68	6,892	,142
	23.001-30.000TL	55	171,69		
	30.001-40.000TL	52	157,36		
	40.001-50.000TL	77	198,16		
	50.000TL ve üzeri	73	176,11		
Gözetim Farkındalığı	11.402-23.000TL	91	164,13	1,661	,798
	23.001-30.000TL	55	175,88		
	30.001-40.000TL	52	175,00		
	40.001-50.000TL	77	176,52		
	50.000TL ve üzeri	73	183,90		
Teknoloji Yaklaşımı	11.402-23.000TL	91	181,25	4,883	,300
	23.001-30.000TL	55	157,02		
	30.001-40.000TL	52	158,23		
	40.001-50.000TL	77	177,23		
	50.000TL ve üzeri	73	187,97		

Gözetimi Kabullenmeme	11.402-23.000TL	91	176,59	7,758	,101
	23.001-30.000TL	55	192,13		
	30.001-40.000TL	52	193,85		
	40.001-50.000TL	77	152,22		
	50.000TL ve üzeri	73	168,34		
Gözetimi Kabullenme	11.402-23.000TL	91	157,04	10,250	,036
	23.001-30.000TL	55	176,37		
	30.001-40.000TL	52	168,58		
	40.001-50.000TL	77	202,92		
	50.000TL ve üzeri	73	169,10		
Dijital Gözetime İlişkin Algı	11.402-23.000TL	91	170,18	,890	,926
	23.001-30.000TL	55	183,13		
	30.001-40.000TL	52	167,66		
	40.001-50.000TL	77	175,03		
	50.000TL ve üzeri	73	177,69		

*Krukal Wallis H testi

Tablo 10: Gelire Göre Dijital Gözetim Algıları Ölçeği ve Alt Boyutlarının Değerlendirilmesi

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Gelire göre Dijital Gözetim Algıları ölçeği ve alt boyutları değerlendirildiğinde; gözetimi kabullenmeme ($p=0.036$) alt boyutunda istatistiksel olarak anlamlı bir fark belirlenmiştir ($p<0.05$). Farkın hangi boyutlar arasında olduğunda belirlenmesi amacıyla Mann-Whitney U testi ile ikili karşılaştırmalar yapılmıştır. Sonuçlara göre; geliri 40.001-50000TL arasında olanların gözetimi kabullenme algıları, geliri 11.402-23.000TL olanlara göre daha yüksektir.

	Gözetim Yaklaşımı	Güvenlik Yaklaşımı	Mahremiyet Yaklaşımı	Gözetim Farkındalığı	Teknoloji Yaklaşımı	Gözetimi Kabullenmeme	Gözetimi Kabullenme
Gözetim	1,000	,324**	,086	,119*	,011	-,181**	,208**
Yaklaşımı	.	,000	,109	,027	,844	,001	,000
Güvenlik	,324**	1,000	,255**	-,147**	-,224**	-,347**	,048
Yaklaşımı	,000	.	,000	,006	,000	,000	,375
Mahremiyet	,086	,255**	1,000	,053	,010	-,085	,169**
Yaklaşımı	,109	,000	.	,322	,855	,113	,002
Gözetim	,119*	-,147**	,053	1,000	,524**	,293**	,339**
Farkındalığı	,027	,006	,322	.	,000	,000	,000
Teknoloji	,011	-,224**	,010	,524**	1,000	,167**	,288**
Yaklaşımı	,844	,000	,855	,000	.	,002	,000
Gözetimi	-,181**	-,347**	-,085	,293**	,167**	1,000	-,070
Kabullenmeme	,001	,000	,113	,000	,002	.	,193
Gözetimi	,208**	,048	,169**	,339**	,288**	-,070	1,000
Kabullenme	,000	,375	,002	,000	,000	,193	.
Dijital	,452**	,415**	,346**	,605**	,395**	,255**	,475**
Gözetime İlişkin Algı	,000	,000	,000	,000	,000	,000	,000

Tablo 11: Dijital Gözetim Algıları Ölçeği ve Alt Boyutları Arasındaki İlişkinin Değerlendirilmesi

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Dijital gözetim algıları ölçeği ve alt boyutları arasındaki ilişki değerlendirildiğinde; dijital gözetim algıları ile gözetim farkındalığı alt boyutu arasında orta düzeyde pozitif yönde ($r=,605$ $p=,000$), gözetimi kabullenmeme alt boyut ile ise düşük düzeyde pozitif yönde ilişki edilmiştir ($r=,255$ $p=,000$). Bireylerin gözetim farkındalığı attığında dijital gözetim algıları en fazla, gözetimi kabullenmeme attığında dijital gözetim algıları en az düzeyde artmaktadır.

SONUÇ

Bu çalışmada Sakarya Üniversitesi İletişim Fakültesi öğrencilerinin dijital gözetim uygulamalarına ilişkin algıları incelenmiştir. Elde edilen bulgular dijital gözetimin öğrenciler üzerinde önemli etkileri olduğunu göstermektedir. Özellikle mahremiyet ve veri güvenliği konularında öğrencilerin endişe düzeylerinin yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bu tespit dijital gözetim uygulamalarının öğrencilerin günlük yaşamlarını ve davranışları nasıl etkilediği konusunda önemli ipuçları sunmaktadır.

Dijital gözetim modern toplumlarda giderek yaygınlaşan bir olgu haline gelmiştir. Teknolojinin hızla ilerlemesi ve dijital platformların yaygınlaşması, bireylerin sürekli olarak izlenmesine ve verilerinin toplanmasına olanak tanımaktadır. Bu durum bireylerin mahremiyet algısını ve veri güvenliği konusundaki duyarlılıklarını artırmaktadır. Özellikle üniversite öğrencileri gibi dijital dünyada aktif olan gruplar, bu gözetim uygulamalarının etkilerine daha fazla maruz kalmaktadır.

Çalışmanın bulguları, cinsiyet, yaş ve eğitim düzeyi gibi demografik değişkenlerin dijital gözetim algısı üzerinde farklı etkiler yarattığını göstermektedir. Örneğin kadın öğrencilerin dijital gözetim konusunda erkek öğrencilere göre daha fazla endişe duydukları tespit edilmiştir. Ortaya çıkan sonuçlara göre toplumsal cinsiyet rollerinin ve dijital dünyadaki deneyimlerin gözetim algısı üzerindeki etkisini ortaya koymaktadır.

Ayrıca öğrencilerin dijital gözetim konusundaki farkındalık düzeylerinin genellikle düşük olduğu görülmüştür. Buna göre dijital okuryazarlık eğitimlerinin ve mahremiyet bilincinin artırılması gerekmektedir. Öğrencilerin dijital dünyada karşılaşabilecekleri riskler hakkında daha fazla bilgi sahibi olmaları bu risklere karşı daha etkili önlemler almalarını sağlayacaktır.

Sonuç olarak, dijital gözetim uygulamalarının üniversite öğrencileri üzerindeki etkileri, mahremiyet ve veri güvenliği konularında önemli tartışmalara yol açmaktadır. Bu alanda yapılacak ileri araştırmalar dijital gözetimin bireyler üzerindeki etkilerini daha iyi anlamamıza ve bu etkileri minimize etmek için yeni stratejiler geliştirmemize olanak tanır. Ayrıca dijital okuryazarlık eğitimleri ve mahremiyet bilincinin artırılması, öğrencilerin dijital dünyada daha güvenli ve bilinçli bir şekilde hareket etmelerini sağlar. Bu araştırma belirli sınırlılıklar çerçevesinde gerçekleştirilmiştir ve bu sınırlılıklar elde edilen bulguların genellenebilirliğini etkileyebilir. Araştırma yalnızca Sakarya

Üniversitesi İletişim Fakültesi öğrencileri üzerinde gerçekleştirilmiştir. Bu nedenle elde edilen bulguların diğer üniversitelerdeki öğrenciler veya farklı demografik gruplar için genellenmesi sınırlıdır.

Benzer şekilde bu araştırma, belirli bir zaman diliminde gerçekleştirilmiştir. Dijital gözetim uygulamaları ve bireylerin bu konudaki algıları zamanla değişebilir. Bu nedenle araştırmanın bulguları, sadece araştırmanın yapıldığı dönemi yansıtmaktadır.

Araştırmada kullanılan veri toplama aracı olan anket, katılımcıların kişisel beyanlarına dayanmaktadır. Katılımcıların verdikleri yanıtlar, sosyal eğilimlerinin yanlılığı gibi faktörlerden etkilenebilir ve bu durum, elde edilen verilerin doğruluğunu etkileyebilir.

Dijital gözetim algıları kültürel ve sosyal faktörlerden etkilenebilir. Mevcut çalışma belirli bir kültürel ve sosyal bağlamda gerçekleştirilmiştir ve bu bağlamın dışında farklı sonuçlar elde edilebilir. Buna ek olarak dijital gözetim teknolojileri hızla gelişmektedir. Araştırmanın bulguları, mevcut teknolojik durumu yansıtmaktadır ve gelecekteki teknolojik gelişmeler bireylerin dijital gözetim algılarını değiştirebilir.

Araştırmanın örneklem büyüklüğü, genel popülasyonu temsil etmek için yeterli durumda olmayabilir. Daha geniş ve çeşitli bir örneklemle yapılan araştırmaların daha genellenebilir sonuçlar sağlaması beklenir.

Bu sınırlılıklar göz önünde bulundurularak araştırmanın bulguları dikkatle yorumlanmalı ve gelecekte yapılacak çalışmalar için bu sınırlılıklar dikkate alınmalıdır. Gelecek araştırmalar, daha geniş örneklemle ve farklı demografik gruplarla gerçekleştirilerek, dijital gözetim algıları konusunda daha kapsamlı ve genellenebilir sonuçlar elde edebilir. Araştırma bulguları genel bir bakışta incelendiğinde, çalışmanın ilk bölümünde araştırmaya katılanların demografik verilerinin dağılımları değerlendirilmiştir. Katılımcıların %52'sinin kadın, %27'sinin 3.sınıf, %40,8'inin 0-3 saat internet kullanım süresine sahip olduğu, %26,1'inin 11.402TL-23.000TL arasında gelire sahip olduğu tespit edilmiştir.

İkinci bölümde Dijital Gözetim Algıları ölçeğine ait ifadelerin ortalama puanları değerlendirilmiştir. En yüksek ortalama puana sahip ifadelerin; “Bireyler neden gözetim altında tutulduğunu mutlaka bilmelidir” (ort: 4.51) ve “Toplanan kişisel veriler yetkisi olmayanlarla paylaşılmamalıdır” (ort: 4.49) ifadeleri olduğu, en düşük ortalama puana sahip ifadelerin ise; “Sosyal medya hesaplarımdaki paylaşımlarım denetleniyorsa

hesabımı kapatırım.” (ort:1.97) ve “Telefon konuşmalarım dinleniyorsa cep telefonu kullanmaktan vazgeçerim.” (ort: 1.82) ifadeleri olduğu tespit edilmiştir.

Dijital gözetim algıları ölçeği ve alt boyutları değerlendirildiğinde; gözetim yaklaşımı alt boyut puanı $15,34 \pm 2,70$, güvenlik yaklaşımı $20,22 \pm 5,07$, mahremiyet yaklaşımı $10,7 \pm 2,04$, gözetim farkındalığı $18,18 \pm 3,43$, teknoloji yaklaşımı $10,94 \pm 2,27$, gözetimi kabullenmeme $16,49 \pm 3,90$, gözetimi kabullenme $17,78 \pm 3,32$ ve Dijital Gözetime İlişki Algı düzeyi $109,67 \pm 11,41$ olarak bulunmuştur.

Üçüncü bölümde Dijital Gözetim Algıları ölçeğinin demografik değişkenlere göre farklılık gösterip göstermediği incelenmiştir. Cinsiyete göre Dijital Gözetim Algıları ölçeği ve alt boyutları değerlendirildiğinde; mahremiyet yaklaşımı alt boyutunda istatistiksel olarak anlamlı bir fark belirlenmiştir. Erkek katılımcıların dijital gözetimde mahremiyet algılarının, kadınlara göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Sınıfa göre değerlendirildiğinde; 2. Sınıfların gözetim yaklaşımı algıları, diğer sınıflara göre yüksek bulunmuştur. 1 ve 2. Sınıfların güvenlik yaklaşımı algıları, diğer sınıflara göre yüksek bulunmuştur. 2.sınıfların gözetim farkındalığı diğer sınıflara göre düşük bulunmuştur. 4.sınıfların gözetim farkındalığı 2 ve 3. Sınıflara göre yüksektir. 3 ve 4. Sınıfların teknoloji yaklaşımı diğer sınıflara göre yüksektir. 2. sınıfların gözetimi kabullenmeme düzeyleri diğer sınıflara göre düşüktür.

İnternet kullanım süresine göre Dijital Gözetim Algıları ölçeği ve alt boyutları değerlendirildiğinde; 6 saat ve üzeri internet kullanımı olanların gözetim farkındalıkları ve teknoloji yaklaşımları düşüktür. 3-6 saat ve 6 saat üzeri internet kullananların gözetimi kabullenmeme düzeyleri, 0-3 saat arası kullananlara göre yüksektir. 0-3 saat internet kullananların, diğerlerine göre gözetimi kabullenme düzeyleri yüksektir. 6 saat ve üzeri internet kullananların ise dijital gözetime ilişkin algıları, daha az internet kullanım süresine sahip olanlara göre düşüktür. Gelire göre değerlendirildiğinde; geliri 40.001-50000TL arasında olanların gözetimi kabullenme algıları, geliri 11.402-23.000TL olanlara göre daha yüksektir.

Araştırmanın bulguları, üniversite öğrencilerinin dijital gözetime ilişkin algılarının çeşitli faktörlerden etkilendiğini göstermektedir.

İleri sınıf öğrencilerinin, daha düşük sınıf öğrencilerine kıyasla dijital gözetim konusunda daha farkında oldukları ortaya çıkmıştır. Bu durum, ileri sınıf öğrencilerinin dijital

gözetim uygulamaları hakkında daha fazla bilgiye sahip olmaları ve potansiyel risklerin daha bilincinde olmaları ile açıklanabilir.

Yüksek internet kullanım süresine sahip öğrencilerin, gözetim farkındalığı ve teknoloji yaklaşımı açısından daha düşük puanlar aldıkları tespit edilmiştir. Bu, yüksek internet kullanımının, öğrencilerin dijital gözetim uygulamalarına alışmalarına ve bunları daha az müdahaleci olarak görmelerine yol açabileceğini düşündürmektedir. Ayrıca araştırma, gözetim farkındalığı ve gözetimi kabullenmeme alt boyutlarının dijital gözetime ilişkin genel algılarla olumlu ilişkili olduğunu göstermiştir. Bu, bireylerin dijital gözetim uygulamalarının farkında olmalarının ve bunları kabul etmemelerinin, dijital gözetim konusundaki endişelerini artırabileceğini göstermektedir.

Üniversiteler, öğrencilerine dijital gözetim uygulamaları, bunların gizlilik ve güvenlik üzerindeki potansiyel etkileri ve bireysel hakları koruma konusundaki farkındalıklarını artıracak programlar sunabilirler. Aynı zamanda öğrencilerin dijital gözetime ilişkin algılarını ve bunların zaman içinde nasıl değiştiğini düzenli olarak değerlendirirken politika ve uygulamaları bu bağlamda planlayabilirler.

Dijital gözetim algıları ölçeği ve alt boyutları arasındaki ilişki değerlendirildiğinde; dijital gözetim algıları ile gözetim farkındalığı alt boyutu arasında orta düzeyde pozitif yönde, gözetimi kabullenmeme alt boyut ile ise düşük düzeyde pozitif yönde ilişki edilmiştir. Bireylerin gözetim farkındalığı arttığında dijital gözetim algıları en fazla, gözetimi kabullenmeme attığında dijital gözetim algıları en az düzeyde artmaktadır. Bu sonuç ve öneriler, üniversite öğrencilerinin dijital gözetim ortamında bilinçli ve yetkin karar almalarına yardımcı olmak için olumlu adımlar atmalarına katkı sağlayacaktır.

Dijital gözetim ve mahremiyet konularında daha bilinçli ve donanımlı bir öğrenci kitlesi oluşturulmasına yardımcı olur nitelikte çeşitli öneriler söz konusudur. Bu önerilerin benzer disiplinlerde çalışacak olan araştırmacılara ve eğitimcilere de yol gösterici olması beklenmektedir.

Üniversite öğrencilerinin dijital gözetim konusunda farkındalıklarını artırmak için dijital okuryazarlık eğitimleri düzenlenmelidir. Bu eğitimler öğrencilerin dijital dünyada karşılaşabilecekleri gözetim uygulamaları hakkında bilgi sahibi olmalarını ve bu uygulamalara karşı nasıl önlem alabileceklerini öğrenmelerini sağlayacaktır.

Öğrencilerin mahremiyet ve veri güvenliği konularında bilinçlenmeleri için çeşitli seminerler ve atölye çalışmaları yapılabilir. Bu tarz etkinlikler öğrencilerin kişisel verilerini koruma yöntemleri hakkında bilgi edinmelerine yardımcı olur.

Dijital gözetim ve mahremiyet konularında daha fazla akademik araştırma yapılması teşvik edilmelidir. Bu alanda yapılacak araştırmalar, dijital gözetimin etkilerini daha iyi anlamamıza ve bu etkileri en aza indirmek için yeni stratejiler geliştirmemize olanak tanır. Öte yandan, üniversiteler dijital gözetim uygulamaları konusunda net politika ve yönergeler belirlemelidir. Bu politikalar öğrencilerin dijital haklarını koruma altına almalı ve gözetim uygulamalarının şeffaf bir şekilde yürütülmesini sağlamalıdır.

Son olarak dijital gözetim ve mahremiyet konularında uluslararası iş birlikleri teşvik edilmelidir. Farklı ülkelerdeki uygulamaların ve politikaların incelenmesi, bu alanda daha kapsamlı ve etkili çözümler geliştirilmesine katkı sağlayabilir.

KAYNAKÇA

- Akdağ, G. (2015). Gözetim Toplumu Teorilerinin Tarihsel ve Teorik Bir İncelemesi. Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- Altunışık, R., Coşkun, R., Bayraktaroğlu, S., ve Yıldırım, E. (2012). Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri. Sakarya Yayıncılık, Sakarya, 226, 103-118.
- Anamur, D.D, & Topsakal, T. (2019, Kasım). Herkesin Herkesi Gözetlediği Toplum: Siberuzamda Alttan Gözetimin Farklı İnşası Olarak Zorbalık. İnönü Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi (İNİF E-Dergi), 4(2), s. 37-58.
- Baştürk, E. (2016). Gözetimin Soykütüğü: Foucault'dan Deleuze'e Postmodern Bir Arkeoloji. İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Bauman, Z. (2014). Yasa Koyucular ve Yorumcular. İstanbul: Metis Yayınları.
- Bauman, Z. (2016a). Küreselleşme: Toplumsal Sonuçları (6. b.). (A. Yılmaz, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z. (2017). Akışkan Modernite. İstanbul: Can Sanat Yayınları.
- Bauman, Z., & Lyon, D. (2016). Akışkan Gözetim (2. b.). (E. Yılmaz, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Bauman, Z., Lyon, D. (2013). Akışkan Gözetim. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Beck, U. (2011). Risk Toplumu Başka Bir Modernliğe Doğru. İstanbul: İthaki Yayınları.
- Bernal, P. (2016). "Data Gathering, Surveillance, and Human Rights: Recasting The Debate". Journal of Cyber Policy, 1(2), 243-264.
- Bigo, D. (2006). Security, Exception, Ban and Surveillance. D. Lyon (Ed.) içinde, Theorizing Surveillance: The Panopticon and Beyond. Cullompton: Willan Publishing, Cambridge University Press, Cambridge.
- Bourdieu, P. (2019). Televizyon Üzerine (1. b.). (A. Bakım, Çev.) İstanbul: Sel Yayıncılık
- Bozoğlu, T. (2018). Teknoloji, Yönetim ve Mekan: Gözetim, Denetim, Mahremiyet ve Mekansal Yapılandırma ile Pratiklerinin Kurumsallaşması. Ekonomi, Politika & Finans Araştırmaları Dergisi, 3(3), 259-288.
- Campanella, T. (2017). Güneş Ülkesi. (M. Demir, Çev.) Ankara: Nilüfer Yayıncılık.
- Campbell, E.J., Carlson, M. (2002). "Panopticon.com: Online Surveillance and the Commodification of Privacy". Journal of Broadcasting & Electronic Media, 46(4), 586-606.
- Chul-Han, B. (2018). Şeffaflık Toplumu. (Çev. H. Barışcan), İstanbul: Metis Yayınları.

- Clegg, S. (1998). "Foucault, Power and Organizations" in Foucault, Management and Organization Theory, (Editör) A. McKinlay ve K. Starkey.
- Çakır, M. (2015). İnternette Gösteri ve Gözetim- eleştirel Bir Okuma. Ütopya Yayınları. Ankara.
- Çelik, R. (2014). Gözetim Toplumu ve İnternet: Yeni İletişim Ortamlarında Gözetimin Dönüşümü. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Dinev, T., Hart, P., Mullen, M.R. (2008). "Internet Privacy Concerns and Beliefs About Government Surveillance – An Emprical Investigation". Journal of Strategic Information Systems, 17(3), 214-233
- Dolgun, U. (2005). Enformasyon Toplumundan Gözetim Topluma, 21. Yüzyılda Gözetim, Toplumsal Denetim ve İktidar İlişkileri. İstanbul: Ekin Kitabevi.
- Dolgun, U. (2008). Şeffaf Hapishane Yahut Gözetim Toplumu, Küreselleşen Dünyada Gözetim, Toplumsal Denetim ve İktidar İlişkileri. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Foucault, M. (1992). Hapishanenin Doğuşu, (Çev. M. A. Kılıçbay), Ankara: İmge Kitabevi
- Fuchs, C. (2012). "Political economy and surveillance theory", in Critical Sociology first published on April 2.
- Ganascia, J.-G. (2009, June). The Great Catopticon. Paper presented at the 8th International Conference Computer Ethics: Philosophical Enquiry (s. 252-266). Corfu, Greece: Ionian University. Access address: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2619734
- Ganascia, J.-G. (2016). Genelleştirilmiş Altan-Gözetim Toplumu. Yeni Medya Kullanıcının Yükselişi (Ş. Koçak Kurt, Çev., s. 184-204). içinde Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Giddens, A. (2008). Ulus, Devlet ve Şiddet, (Çev. C. Atay), İstanbul: Kaldeon Yayınları.
- Gordon, D.R. (1987). "The Electronic Panopticon: A Case Study of the Development of the National Criminal Records System". Politics & Society, 15(4), 483-511.
- Güven, S. K. (2007). Gözetim Toplumu ve Toplumsal Meşruiyet. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul.
- Jessop, B. (2016). Devlet (Çev. A. Güney). Ankara: Epos Yayınları.
- Köse, H. (2011). "'Synoptikon' Evresindeki İletişim ya da Küresel Gözetim Toplumu 'İktidar Görünmezliği' nin Sonu". H. Köse, (Editör). Medya Mahrem Medyada Mahremiyet Olgusu ve Transparan Bir Yaşamdan Parçalar. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 199-222.

- Lauer, J. (2011). "Surveillance History and The History of New Media: An Evidential Paradigm". *New Media and Society*, 14(4), 566-582.
- Li, J. (2013). "Internet Control or Internet Censorship? Comparing the Control Models of China, Singapore, and the United States to Guide Taiwan's Choice". *Journal of Technology Law & Policy*, XIV
- Lupton, D. (2016). "igital Risk Society". A. Burgess, A. Alemanno, J. Zinn (Eds.). *The Routledge Handbook of Risk Society*. London: Routledge, 302-309.
- Lyon, D. (1997). *Elektronik Göz: Gözetim Toplumlarının Yükselişi*. İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- Lyon, D. (1997). *Elektronik Göz: Gözetim Toplumlarının Yükselişi*. İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- Lyon, D. (2004). "Globalizing Surveillance: Comparative and Sociological Perspectives". *International Sociology*, 19(2), 135-149.
- Lyon, D. (2006). *Günlük Hayatı Kontrol Etmek Gözetlenen Toplum*. İstanbul: Kalkedon Yayıncılık.
- Lyon, D. (2008). *Surveillance Society*, Talk for Festival del Dirittio. Canada: Piacenza.
- Lyon, D. (2013). *Gözetim Çalışmaları*. İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Marx, G. (2005). "What's New About the "New Surveillance"? Classifying for Change and Continuity". *Surveillance & Society*, 1(1), 9-29.
- Marx, G. (2015). "Surveillance Studies". *International Encyclopedia Of The Social & Behavioral Sciences*, 23, 733-741.
- Mathiesen, T. (1997). "The Viewer Society: Michel Foucault 's Panopticon Revisited". *Theoretical Criminology*, 1(2), 215-234.
- McLuhan, M. (2020). *Gutenberg Galaksisi: Tipografik İnsanın Oluşumu* (5. b.). (G. Ç. Güven, Çev.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları
- Okmeydan, S. B. (2017). Postmodern Kültürde Gözetim Toplumunun Dönüşümü: 'Panoptikon'dan 'Sinoptikon' ve 'Omniptikon'a. *AJIT-e: Bilişim Teknolojileri Online Dergisi*, 8(30), 45-69.
- Öztürk, S. (2013, Bahar). Filmlerle Görünürlüğün Dönüşümü: Panoptikon, Süperpanoptikon, Sinoptikon. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*(36), 132-151
- Pimenta, E. D. (2010). *Low Power Society: Continuous Hyperconsumption and the End of the Middle Class in a Hyperurban Planet* (3. b.). UK: ASA Art and Technology
- Poster, M. (1989) *Foucault, Marxism and History*, Oxford: Polity Press

- Poster, M. (2018). Foucault, Deleuze ve Yeni Medya. (Özel sayı) Cogito(70-71), s. 536-551.
- Postman, N. (2006). Teknopoli: Yeni Dünya Düzeni (2. b.). (M. E. Yılmaz, Çev.) İstanbul: Paradigma Yayıncılık.
- Richard, J. (2017). On Dystopias: Do We Live in a Surveillance State?. University of Louisiana at Lafayette, Master of Science, Lafayette.
- Ritzer, G. (1998). Toplumun McDonalddlaştırılması. (Çev. Ş. Süer Kaya), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Rule, J. (1973). Private Lives and Public Surveillance: Social Control in the Computer Age, New York: Schocken Books.
- Staples, W.G. (1997). The Culture of Surveillance: Discipline and Social Control in The United States. New York: St. Martin's Place.
- Turner, J. (1996). Panopticism and Populer Culture: A Genealogy of New Surveillance Technology, Discourse and Ideology. The Faculty of the Collage of Communication of Ohio University, Ohio.
- Virilio, P. (2003). Enformasyon Bombası, (Çev. K. Şahin), İstanbul: Metis Yayınları.
- Weber, M. (1986) Sosyoloji Yazıları, (Çev. T. Parla), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yıldırım, A. (2018). "Gözetlemenin Güncel İşleyiş Mantığı Olarak Post-anoptisizm". Doğu-Batı, 21(86), 63-77.
- Zuboff, S. (2019). The age of surveillance capitalism: The fight for a human future at the new frontier of power. PublicAffairs.

ÖZ GEÇMİŞ

Ad Soyad: Selin EKŞİ	
Eğitim Bilgileri	
Lisans	
Üniversite	Sakarya Üniversitesi
Fakülte	İşletme Fakültesi
Bölümü	İnsan Kaynakları Yönetimi Bölümü
Makale ve Bildiriler	
1. Ekşi, S. (2023). Yeni medyanın insan kaynakları yönetimi fonksiyonlarına etkisi üzerine bir çalışma. İçinde A. F. Şen & H. Kök (Ed.), 3. Uluslararası İletişim Bilimleri Sempozyumu - Özet ve Tam Metin Bildiri Kitabı (ss. 226-231). Sakarya Üniversitesi.	